

L LISTY

Ročník XVI.

Říjen 1986, č. 5

Časopis československé socialistické opozice

Příloha Listů

BUDAPEŠŤSKÁ ANKETA

k Evropskému kulturnímu fóru
Budapešť, říjen 1985

ODPOVÍDAJÍ :

Václav Benda	Marie Rút Křížková
Egon Bondy	Miroslav Kusý
Jiří Dienstbier	Radim Palouš
Jiří Gruša	František Pavlíček
Václav Havel	Lenka Procházková
Ladislav Hejdlánek	Jiří Ruml
Miloslava Holubová	Milan Šimečka
Eva Kantůrková	Jan Šimsa
František Kautman	Dominik Tatarka
Božena Komárková	Ludvík Vaculík
Iva Kotrlá	Josef Zvěřina

a několik nejmenovaných

BUDAPEŠŤSKÁ ANKETA

Na jaře 1985 byla uspořádána anketa k nadcházejícímu Evropskému kulturnímu fóru, které se konalo na podzim téhož roku v Budapešti. Podrobně o něm referoval v Listech (prosinec 1985, č. 6) František Janouch, jeden z editorů knihy „Obležená kultura“, vytištěné v angličtině. *)

Knihou obsahuje mj. odpovědi na otázky týkající se osobních zkušeností s potlačováním tvůrčí svobody v Československu. Více než dvacet umlčovaných autorů vyslovuje v anketě své názory na příčiny současného stavu kultury i na to, zda a jak by bylo možné změnit něco k lepšímu.

Otázkám předchází stručná charakteristika období o něž jde a jež je v evropském měřítku tak či onak spojeno s procesem tvorby a uvádění v život helsinských dohod: „Více než půldruhou desetku let panuje v oblasti kultury v Československu zvláštní tíživá, ba krizová situace, která co do délky trvání a neměnnosti stavu nemá v moderních dějinách země obdoby. Stovky umělců, spisovatelů, filmových, divadelních a televizních herců a režisérů, stovky novinářů, historiků, filozofů a vědců z dalších duchovních oborů jsou vykázány z institucí, které si kultura a umění vytvořily jako nástroj styku mezi tvůrcem duchovních hodnot a veřejností. Jejich knihy nevycházejí tiskem a nepůjčují se ve veřejných knihovnách, jejich díla se neuvádějí v divadlech, v rozhlase ani v televizi, jako herci a režiséři nemají angažmá, nesmějí veřejně vystavovat svá díla, nedostanou zaměstnání ve svém oboru.

Mnozí z nich existenčně živoří, někteří prošli vězením nebo byli jinak pronásledováni, často i se svými rodinami, mnozí se vystěhovali do zahraničí a na jejich dílo byla v zemi, odkud pocházejí, uvalena stejná klatba jako na dílo těch kolegů, kteří zůstali. Reglementace, příkazy a zákazy, nejrůznější formy manipulace ze strany státu znemožňují svobodný duchovní život v zemi, komunikaci mezi tvůrci a ostatním obyvatelstvem, brání rozvoji tvůrčích sil nových generací.“

Dotazovaní byli vyzváni, aby se nedali otázkami nikterak svazovat, mohli s jejich zněním polemizovat nebo podle potřeby formulovat otázky vlastní, případně je zcela pominout, což také někteří učinili. Otiskujeme zde bez vědomí autorů jejich odpovědi v redakčně poněkud zkrácené verzi, tedy nikoli doslovné znění podle anglické publikace, zato však zcela věrné pokud jde o myšlenkový obsah.

OTÁZKY:

- 1) Jak pocítujete takto stručně charakterizovanou situaci zcela osobně, z hlediska svého osobního osudu tvůrce, jehož dílo dochází naplnění teprve v okamžiku, kdy se dostane do styku s veřejností?
- 2) Jak pocítujete řečenou situaci jako příslušník národní kulturní obce? Jak se s ní vyrovnáváte?
- 3) Které praktické kroky ze strany státní moci a jejích oficiálních institucí by mohly být počátkem východiska z daného tíživého a kritického stavu? Je ve vašich možnostech ovlivnit státní kulturní politiku, anebo jinak přispět k překonání zmíněného stavu?
- 4) Součástí duchovní situace v Československu je snaha státních institucí zabránit volnému proudění duchovních podnětů, myšlenek a informací z ostatního světa. Co postrádáte v takové uměle vytvořené izolaci nejvíce? Očekáváte od Evropského kulturního fóra konkrétní kroky k překonání oné izolace?
- 5) Jaké pozitivní kroky ze strany zahraničních kulturních institucí a osobností by podle vašeho názoru mohly přispět k překonání mrtvého bodu československé kultury?

* A Besieged Culture, Czechoslovakia Ten Years After Helsinki. Edited by: A. Heneka, F. Janouch, V. Prečan, J. Vladislav. Published on the occasion of the European Cultural Forum in Budapest by the Charta 77 Foundation and the International Helsinki Federation for Human Rights, Stockholm-Vienna 1985.

VÁCLAV BENDA

Především bych rád poněkud doplnil Vaši úvodní charakteristiku. Ona „tíživá, ba krizová situace“, o které hovoříte, nepanuje v oblasti československé kultury půldruhé desítky, ale již plných 46 let. Ona dvě krátká mezidobí, charakterizovaná relativním zlepšením, zůstávají bohužel jen výjimečnými epizodami na pozadí bezpříznakového, stabilního pole kulturní genocidy. Již po celý lidský produktivní věk je vědecká i umělecká pravda falšována a umlčována, kulturní hodnoty minulosti cezeny přes síta rychle se měnících ideologií, nejjistější hodnotou a současně nevymluvnějším argumentem je strach.

Druhé doplnění se týká oněch stovek umělců, novinářů a vědců, kteří byli moci ostrakizováni jako osoby i jak tvůrci. Všichni tito lidé měli vlastně štěstí v neštěstí: ve chvíli, kdy byli z moci úřední vyškrtnuti z kultury a zapuzeni na okraj společnosti, byli hotovými osobnostmi a také ve své práci získali jisté zkušenosti i jisté renomé. Mnozí v ní dokázali pokračovat, ba často vytvořili svá nejzávažnější díla teprve v těchto nenormálních podmínkách. Nezapomínejme však, že čistky nebyly jen nějakým jednorázovým aktem uražené moci, nýbrž trvalým programem, že destruktivní tlak trvá s nezměněnou intenzitou a že situace ve všech oblastech kultury se stále zhoršuje. Za tu dobu měly vstoupit do činného života nejméně dvě generace, měly se zformovat a uplatnit

tisíce nových umělců, vědců a novinářů. Jenže částí bylo vzdělání vůbec odepráno, zbytku pak poskytnuto v podobě čím dál chatrnější a pochybnější. Autentický kulturní život až na několik sporných a izolovaných výjimek neexistuje, kulturní dědictví je mnohonásobně deformováno a přístup k němu záměrně ztěžován. Jestliže někteří přesto proklopýtají až na počátek skutečné tvůrčí dráhy, zjistí, že první krok je podmíněn ochotou lhát, nechat se ponížovat a korumpovat, že poctivá práce bude natrvalo tím, z čeho jim nekyne žádný prospěch, zato však mnohá podezření a protivenství. Jestliže někdo má dobré jméno, může je hrdě nést nebo si za ně naopak koupit jisté — byť většinou ošidné — výhody; co však oni bezejmenní, kteří nemají co nabídnout, na něž nemusí moc příliš plynout cukrem, neboť i za rány bičem jsou jim ještě povinni vděčností? A právě v nich, kteří nebyli k tvorbě nikdy připuštěni a často ani nepochopili, že je jejich pravým posláním, vidím ty hlavní a také osudové oběti: k nešťastnému osudu celého národa se u nich pojí i nešťastné datum narození.

K anketě samotné. Jelikož nechci opakovat notoricky známé skutečnosti a návrhy, vaše otázky si poněkud pospojím a omezím se na speciální a zdánlivě podružný problém: jakýkoli průlom v této oblasti (jako ostatně v kterékoli jiné, tak už to v totalitě chodí) by však znamenal radikální zvrát celé naší situace. V historii je spíše pravidlem než výjimkou, že jsou zakazována různá díla umělecká i vědecká a pronásledováni jejich autoři — u nás jen toto pravidlo jaksi přerostlo obvyklou mírou. K čemu nenalézám dějinnou paralelu, je příslušná prevence: policie šmahem zabavuje rukopisy ještě sotva započaté, deníky, osobní korespondenci i dokumenty, archivní podklady a výpisky atd. atd. Případ obsáhlého Kosikova filozofického rukopisu je díky reakci mezinárodní veřejnosti dobře znám. Evangelický farář Jan Šimsa byl svého času odsouzen k osmi měsícům vězení, protože se vzpíral vydat policistům osobní dopis zesnulého přítele a učitele, prof. Jana Patočky. Historikovi Jozefu Jablonickému jsou pravidelně (s devíti domovními prohlídkami na kontě jsme pravděpodobně spoludržiteli československého rekordu v tomto směru) odnímány rukopisy jeho studií, poznámky, kartotéky i potřebné odborné publikace. Na podzim loňského roku se policie zmocnila celého díla moravské básničky Ivy Kotrlé. Jiřímu Dienstbierovi byly právě v těchto dnech dokonce soudně zabaveny písemnosti, odňaté mu teprve v průběhu jeho věznění, kromě jiného i všechny jeho novinářské zápisky z šedesátých let, kdy působil jako korespondent v Indočíně a v USA. A uvedené příklady by bylo možno libovolně rozmnožit.

Ad 1) Osobně cítím takovýto preventivní zásah do tvůrčího procesu jako cosi mnohem tíživějšího a zruďnějšího, než je nemožnost obracet se normálními cestami k veřejnosti, ba i než je hrozba a realita následných represí. Sám jsem loni přišel o rukopis jedné své úvahy o angažovanosti křesťanů; naučil jsem se při této příležitosti obdivovat ty, kdo dokázali rekonstruovat svá zničená díla, napodobit je se mi však přes všechno úsilí nepodařilo.

Ad 2) Také z hlediska kulturní obce má myslím tato věčná nejistota velmi negativní dopad. Někteří se pod jejím vlivem raději ani nepouštějí do obsáhlejších nebo na předběžný studijní materiál náročnějších prací, rozmělnují svůj talent či odborné schopnosti tvorbou příležitostných drobností. Ti ostatní alespoň skrývají nenahraditelné studijní podklady po bytech svých méně ohrožených známých, kam také honem odnášejí každou napsanou stránku. Psychologicky to působí velice depresivně, nejšťastnější chvíle tvůrčí inspirace, ať již umělecké či vědecké, bývají takřka pravidelně zmařeny nepřízní technických okolností — ve výsledku tím trpí jak kvalita díla, tak tempo práce. Vůbec už nemluvě o obecné kulturní škodě, jakou představuje nenapravitelné zmizení kteréhokoli rukopisu či osobního archivu kdesi v úřadovnách Státní bezpečnosti.

Ad 3) Aniz bych tím chtěl říci, že je jinak ve státní kulturní politice všechno (nebo vůbec něco) v pořádku, či že se sluší posílat umělce a vědce za jejich práci do kriminálu, dovoluji si navrhnout několik skromných a snadno proveditelných opatření, z nichž jedno každé by přispělo k odstranění zmíněného speciálního problému.

a) Aby byl prostě dodržován zákon, který stanoví, že v příkazu k domovní prohlídce mají být hledané předměty popsány co nejurčitěji, tedy např. „vražedná zbraň, pravděpodobně revolver ráže 7,65“, „klenoty, odcizené v bytě pi Novákové“ respektive „ta a ta kniha nebo časopis“, „korespondence s Jířím Pelikánem“, „dokumentace o poměrech v čs. věznicích“, „leták k 21. srpnu“ — nikoli však „protistátní písemnosti a tiskoviny“, jak zní obligátní formulace ve všech politických případech. Občanu je tím mj. fakticky upírána možnost využít dobrodiní zákona, podle něhož lze s domovní prohlídkou započít teprve tehdy, nebyly-li hledané věci dobrovolně vydány: ani občan ani policejní úředník nemají totiž nejmenší tušení, co se vlastně hledá — proto je také odnímáno vše, co policisté shledají nevhodným nebo podezřelým (často jen proto, že je to psáno cizím jazykem, byť to byla detektivka, nebo na psacím stroji, byť to byla diplomová práce z matematiky), i když souvislost s příslušným trestním stíháním vůbec nepřichází v úvahu. K nápravě situace by patrně stačilo závazné rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR, že domovní prohlídka bez zmíněné náležitosti je nezákonná a tudíž všechny provedené úkony jsou předem neplatné.

b) Aby byl zákon změněn v tom smyslu, že bezpečnostní orgány nemají právo odnímat jakékoli originální písemnosti a dokumenty, nýbrž že si nanejvýš mohou pořídit jejich protokolárně ověřené kopie (popřípadě pod sankcí nařídít doručení příslušnému soudu).

c) Aby byl zákon doplněn stanovením závazné lhůty, do které musí být odňaté písemnosti (a vůbec předměty) vráceny, nerozhodne-li mezitím soud o jejich propadnutí. Také možnost soudu rozhodnout o propadnutí věci mimo rámec trestního řízení by měla být zákonem podstatně omezena.

d) Speciálně aby byly upraveny předpisy týkající se vazby a výkonu trestu. Pokud smí politický vězeň vůbec něco (kromě cenzurovaných a různě reglementovaných dopisů rodině) psát, jsou mu jeho písemné projevy odnímány a pravděpodobně nakonec ničeny. V duchu úcty k člověku a dobrých evropských tradic by mělo být umožněno, aby vězni byly při propuštění spolu se svobodou navraceny i všechny plody jeho duchovního úsilí.

e) Aby byly uveřejněny seznamy či jiná dostatečně konkrétní definice literatury, kterou je zakázáno dovážet respektive vlastnit respektive půjčovat dalším osobám (nebo aby naopak čs. delegace oficiálně popřela existenci

takovýchto seznamů a možnost sankcí ve vztahu k literárním dílům). Zajisté tento požadavek jaksi nolens volens akceptuje skutečnost, která je sama o sobě nemravná a která odporuje duchu i literě ujednání z Helsink a Madridu; vycházím však z předpokladu, že občan může svou svobodu a důstojnost mnohem lépe uplatňovat pod sebe-tvrdějším zákonem než pod naprostou svévoli.

Ad 4)-5) Pro nás jsou nesmírně cenné všechny projevy solidarity, jakýkoli tlak na čs. vládu, aby se chovala humánněji a kulturněji — bylo by dobré, kdyby i na Evropském kulturním fóru bylo důrazně připomenuto, že Československo v řadě případů porušilo ujednání z Madridu. (Snad nejmarkantněji v oblasti náboženských svobod a právě v souvislosti s jakoukoli kulturní aktivitou věřících — mnoho občanů putovalo do vězení za dovoz, rozmnožování, šíření nebo i pouhé vlastnění náboženské literatury, za nezávislé vzdělávání, za výchovné a kulturní působení mezi mládeží, za umělecká díla nebo výkony apod.) Ti, kdo projevují solidaritu, by se neměli nechat zmást a odradit tím, že čs. vláda jejich požadavky zdánlivě ignoruje: ve skutečnosti vede rozhodný odpor mezinárodní veřejnosti téměř vždy k podstatnému zmírnění původních záměrů moci, navíc na jeden případ exemplárně a ostentativně uskutečněné represe připadá nejméně deset dalších, ke kterým nedošlo právě pro obavy z nepříznivého mezinárodního ohlasu. Pokud jde o možné pozitivní kroky zahraničních kulturních institucí a osobností, nepokládám za nešťastnější různé formy bojkotu nebo předběžného podmiňování vzájemných styků. Naopak, oficiální kontakty by měly být pěstovány co nejhojněji, ovšem při samozřejmém uplatnění práva hosta stýkat se s osobnostmi podle jeho výběru, popřípadě taktně upozornit hostitele, že ten či onen by měl být spíše účastníkem slavnostní recepce než vězněm. I kulturní dohody je prospěšné uzavírat, nesmějí však být koncipovány tak, aby byl západní partner nucen akceptovat nabídnuté osoby i témata, zatímco čs. stát si může volně vybírat podle svých policejné-ideologických kritérií, popřípadě zatajit před svým obyvatelstvem kohokoli či cokoli, co je na této mezinárodní výměně informací a kulturních statků shledáno nevhodným. V jistém smyslu by bylo dokonce ideální, kdyby Československu mohla být udělena jakási kulturní „doložka nejvyšších výhod“, která by anulovala různé byrokratické komplikace v souvislosti s honoráři, daněmi, studijními či vědeckými stipendii, s možností uměleckého či odborného angažmá (placeného a řádně smluvně zajištěného) přes hranice států apod. Pro Západ by to nepředstavovalo žádnou zvláštní oběť ani komplikaci, přesto by však tím byl odstraněn jeden ze závažných faktorů, který přispívá k diskriminaci nezávislé kultury v naší zemi.

EGON BONDY (ZBYNĚK FIŠER)

- 1. Považuji tuto situaci za nenormální, ale skutečnost dokazuje, že je možno si zvyknout a pracovat dál.*
- 2. Považuji to za velice těžkou poruchu, za vážné ohrožení národní kultury, za nebezpečí i pro naši národní identitu a mám pocity hanby a lítosti. Vyrovnávám se s tím tak, že pracuji, pokud jen mohu. Právě proto jsem např. začal již před lety psát dějiny filozofie, abych se pokusil alespoň v jedné oblasti trochu vyplnit mezeru, která už po desetiletí u nás existuje. Samizdatové vydávání se setkalo s velkým čtenářským ohlasem.*
- 3. Nemám zdání o žádné možnosti, opravdu nevím.*
- 4. Postrádáme všichni knížky, zejména vědeckou a zvláště speciálně společenskou literaturu, naše veřejné knihovny nemají prostředky na nákup, stav se stává již nereparovatelný. Ať nám kdo může posílá knihy normálně jako dary do knihoven našich společenských ústavů a zejména do Státní knihovny v Praze, v Klementinu. Jestliže tam ty knihy prostě budou, už se k nim nějak dostaneme. Nedostatek společenskou literatury, počínaje literární vědou a konče orientalistikou, je takový, že si to odborní pracovníci venku nedovedou ani ani představit a patrně by s tím knižním fondem, který tu je k dispozici, nebyli ani schopni pracovat. Ať se nad námi prostě někdo smiluje.*
- Současně děkuji všem, kteří nám, jednotlivcům, posílají vědeckou literaturu. Opatrujeme ji dobře. Připomínám jen kvůli manipulaci, že nepolitickou literaturu vědeckou lze svěřit i čsl. poště, cenzura ji propouští!*
- 5. Nevím.*

JIŘÍ DIENSTBIER

1) Od roku 1969 se vůči tvůrcům uplatňuje nejen cenzura, ale jakási obdoba apartheidu, která ostatně postihuje desetitisíce lidí ve všech oborech činnosti. V umělecké a publikační činnosti se projevuje tím, že nakladatelství nebo časopis nemůže přijmout dílo, jehož autor není schválen mocenskými orgány. Neschválený autor nemůže vydat ani pohádku, jinak z cenzurních hledisek publikovatelnou. Ověřil jsem si to osobně například tím, že jsem v minulých letech vydal dvě knížky pro děti. Prošly cenzurou bez obtíží. O mém psaní však ví pouze nakladatelský redaktor a přítel, který vystupuje jako autor. V případě prozrazení by oba ztratili místo a vlastní publikační

možnosti. Naopak jsem nemohl získat překlad románu; překladatelů je méně než potenciálních autorů, a ti, kteří jsou ochotni půjčit jméno, byli v době zadávání překladu přetížení. Za těchto okolností pocho-pitelně nepřichází v úvahu, abych předložil divadlu některou ze svých her nebo časopisům jakoukoli esej.

2) S touto situací se stovky autorů, mezi nimi i přední českoslovenští tvůrci, vyrovnávají vydáváním děl na psacím stroji. Je zbytečné komentovat, co to znamená pro rozvoj národní kultury, tím spíše, že stejné podmínky v zásadě platí pro přenos kultury světové. Veřejnost se často nemůže seznámit ani s některými dříve vydanými díly, protože jsou z knihoven vyřazena nebo uložena do uzavřených oddělení.

3) Počátkem východiska by mohlo být zrušení autorských seznamů, posuzování děl v nakladatelst-

vich a časopisech výhradně podle jejich kvality a nikoli podle toho, kdo je napsal. I dnes vycházejí některá kvalitní díla, a se zrušením seznamů by se počet autorů značně rozšířil, aniž by tím byl narušen mocenský monopol, reprezentovaný cenzurou. Zrušení mocenského poručnictví nad rozvojem myšlení a kultury by i potom zůstalo cílem, bez jehož dosažení je společenský rozvoj nemyslitelný.

4) Evropské kulturní fórum by mělo konkretizovat zásady Závěrečného aktu z Helsínek v kulturní oblasti a jasně požadovat, aby v rámci helsinského procesu vlády dodržovaly závazky, které samy dobrovolně přijaly. A to stejně vůči kultuře domácí jako zahraniční.

5) Zahraniční osobnosti a instituce nemohou překonat mrtvý bod československé kultury. Ten může

překonat pouze sama, a to především svou kvalitou, jen tím, že bude vytvářet hodnoty, bez nichž se světová kultura neobejde. Osobnosti a instituce s vysokou autoritou však mohou přispět dvojím způsobem: předně vždy otevřeně a veřejně odmítat pronásledování a omezování kterékoli národní, a tedy i světové kultury a jejich tvůrců. Za druhé: sledovat vývoj naší kultury a přispět, aby kvalitní a myšlenkově cenná díla nezapadla a byla publikována v překladech v zahraničí. To by nebylo nutné zdůrazňovat u literatury psané světovými jazyky, kde se hodnotné dílo prosadí samo. O komplikovanější situaci české a slovenské literatury svědčí mj. i to, že v mnoha zemích se s takovým tvůrcem, jakým je přes půl století Jaroslav Seifert, začali seznamovat teprve, když dostal Nobelovu cenu.

JIŘÍ GRUŠA

1) *Zvláštní tíživá etc. situace nepanuje v Čechách teprve 15 let, nýbrž skoro 40. Tíživost právě posledních roků a jejich zvláštnost spočívá v tom, že se do tzv. „situace“ dostali i čeští socialističtí blouznivci, tj. ti, kteří „situaci“ spoluustavili. Protože jich v Čechách bylo tradičně habaděj, je naše situace v porovnání s jinými obzvlášť habadějná. Já osobně se v ní necítím nijak nově, anžto je to situace mého celého života.*

2) *Tím, že překážím.*

3) *Do Praktična státní moci se nehodlám vcítovat. Nejspíš to ani nedovedu — a kdybych to i uměl, zakázal bych si to. Ostatně všechny kroky této moci mířily až dosud do mého břicha. Ovlivňovat ji? Hm, leda tak, aby si víckrát netroufala.*

4) *Systém, který vznikl v hlavách máminých buržoazních mazánků jako myšlenka o definitivně spravedlivém rozdělení maminciny nedělní bábovky chudým, za předpokladu že právě mazánkové všech zemí — konečně spojení — budou rozhodovat o nejspravedlivějším klíči spravedlivého porcování, nemohl skončit jinak než jako systém zatím nejdefinitivnějšího přidělování čehokolí — a informací zejména. Limitace a licencování je jeho bytostným rozměrem. Je komické se domnívat, že by si tu dal co říci od nějakého fóra.*

5) *Dělat vše, co limitaci a licencování informací ztěžuje, resp. znemožňuje, samospasitelný dinosaur definitivní vezdejší blaženosti je nejspíš pojednatelný ze Silicon Valley.*

VÁCLAV HAVEL

1) *Pro autora divadelních her je to přirozeně situace obzvlášť těžká. Vždyť hra je útvar, který se stává sám sebou až na divadle, je psána z určité konkrétní situace a do ní, pro určité konkrétní publikum a často i pro určitý konkrétní soubor (tak aspoň tomu dříve bylo u mne), musí mít zkrátka nějaký svůj domov, z něhož může teprve eventuálně vylétnout na další pouť. I Shakespeare psal pro své divadlo a pro své publikum. Nepíše se mi zkrátka dobře, když vím, že svou hru pošlu někam pryč a nebudu už pořádně vědět nebo cítit, kdo, pro koho a proč to hraje. Už sedmnáct let jsem žádnou svou hru na jevišti neviděl (nepočítám-li jednu zvláštní výjimku: ochotnické představení, z něhož byl ostatně velký malér), a to mi psaní věru neusnadňuje. To je ale stále ještě vnějšková věc. Kdesi nejhluběji je ještě cosi jiného, cosi vážnějšího, co mi psaní ztěžuje. Nevím přesně, jak bych to vysvětlil. Snad takhle: je-li ve společnosti víc než jeden subjekt společenského a dějinného rozhodování, cosi se v ní děje, rozvíjí se hra různých sil, do níž vstupuje prvek nepředvídatelnosti, náhody, dramatičnosti, napětí. Existuje prostě pocit dějinnosti. V naší zemi už po mnoho let je veškeré rozhodování a vliv v rukách jediného subjektu — centrální moci — a z toho vzniká podivný pocit nedějinnosti. Jako by se zastavil čas. Nic se neděje. Nic není. Všechno je pořád stejné. Všechno je předem jasné a dané. Dramatik, který je a musí z podstaty věci být obzvlášť citlivým seismografem doby (nejde-li jen o výrobce divadelního konzumu), je v takové ne-době v podivné situaci: cítí se být nucen psát vlastně o neděni, on — který pracuje tak velmi s časem — musí psát o ne-čase, on — který má být „zrcadlem doby“ — musí psát o tom, jak v žádné době nežije. Lidé se rodí, dospívají, zamilovávají, žení, mají děti, umírají. O tom lze psát a o tom se od nepaměti píše. A přece to není tak jednoduché, jak se to řekne: vždycky se o tom dá psát pouze — a v dramatu zvlášť — na pozadí nějakých dějin, nějakého společenského dění, byť by zůstávalo jakkoli skryto. Občas vznikne i v Československu například dobrý film (třeba od Věry Chytilové, která má zvláštní schopnost prosadit si i to, co by si nikdo jiný neprosadil). Ale cítíte vždycky, jak se v něm lidský osud vznáší ve vzduchu, jak v něm chybí ono dějinné pozadí: ty příběhy se mohly odehrát kdykoli a kdekoli a tím jako by se nemusely odehrát vůbec. Jako by, ztrácejíce tohle dějinné zakotvení či dimenzi dějinnosti, ztrácely na významu a relevanci. Je to věc hrozného tlaku cenzury a autocenzury, ale je to i věc celkového klimatu: v atmosféře vytvořené tak nehybnou, zkostnatělou a přitom všechen život totálně ovládající mocí, jako by každý konkrétní lidský příběh ztrácel náboj, smysl, tvář. Je to svět totálního zestejnění — a zkuste psát drama o stejnosti všeho a všech! Je to zvláštní, ale je to tak — anebo já aspoň to tak cítím. Mně osobně, mám-li být docela upřímný, ze všeho nejvíc ztěžuje psaní docela jiná a až banálně konkrétní věc: strach z toho, že přijde policie a sebere mi rozepsaný nebo právě hotový rukopis. To věčné rozestrkávání kopií po různých bytech, strkání stránek kamsi za skříně, když se ozve*

zvonek, atd. atd., to já osobně cítím jako nejpitomějši. Člověka to přímo neurotizuje a autorsky ochromuje. Tím spíš, že to trvá už tak dlouho.

2) Zvykl jsem si, že většina toho, co čtu, je ve strojopise. Občas vidím zajímavé představení nebo výstavu, ale to jsou úkazy, které se vyskytují spíš jen na okrajích povolené kultury, trochu pokoutné, u nichž se nikdy neví, jestli budou ještě zítra k vidění. A víceméně totéž platí i o dobrých knihách: pokud občas vyjdou, pak většinou jen proto, že si je vybojovali statečnější redaktori v nekonečném zápase s nadřizenou byrokracií. Jak bych tuhle obecnou situaci nesl? Samozřejmě mě rozčiluje. A vyvolává ve mně hluboký smutek. Je to prostě neštěstí.

3) Já státní kulturní politiku ovlivnit nemůžu. V nejlepším případě můžu přispět k rozvoji nezávislé (tj. státem bojkotované nebo přímo pronásledované) kultury tím, že něco dobrého napíšu, tím, že budu pomáhat svépomocnému šíření dobrých věcí. Čím silnější a bohatší bude tahle nezávislá kultura, tím větší je naděje, že bude vyvíjet určitý tlak na kulturní politiku státu nebo ji nějak lehce a nepřímo ovlivňovat (například nutit k ústupkům). Jiné možnosti — aspoň v mém případě — nevím.

4) Pro mne osobně by bylo nejdůležitější, kdybych mohl cestovat, dýchat kulturní atmosféru jiných zemí, dívat se a vidět, čím kde lidé žijí, co je baví, co se kde děje. Cestovat ovšem (už taky sedmnáct let) nemůžu, protože i kdyby mne pustili ven, nepustili by mne zpátky. Tu a tam sem knihy nebo časopisy ze světa proniknou, cizí filmy (byť jen některé a vždy s velkým zpožděním) se tu také promítají, i nějaké to divadlo občas přijede. Ale já osobně nejvíc postrádám možnost vnímat cizí kulturu tam, kde vzniká, v jejím mateřském prostředí. Od Evropského kulturního fóra očekávám krásná usnesení, stejně krásná jako usnesení z Helsink nebo Madridu. Ale usneseními se člověk bohužel ani nenasytí, ani neosvobodí.

5) Čím víc sem bude jezdit významných zahraničních kulturních osobností a čím víc styků s kulturními institucemi bude, tím lépe. Pokud se ale budou omezovat jejich kontakty na jejich zdejší oficiální hostitele a partnery, pak budou pouze pomáhat upevňovat status quo a těm úředníkům přes kulturu dodávat falešné zásluhy. Důležité je, abyz toho měli něco normální lidé. Nejde o nás, zakázané autory nebo vědce. Budou-li se i s námi stýkat nebo na naše postavení upozorňovat, bude to zajisté důležité — pro nás i obecně — ale to nejdůležitější to není. Nejde přece o nás jako konkrétní osoby, byť pro celou tuhle dobu svým osudem symptomatické, ale o kulturu jako takovou, o to, aby z ní něco mělo obyvatelstvo.

LADISLAV HEJDÁNEK

1. Ač přesvědčením socialista, nemohl jsem se v důsledku své křesťanské orientace uplatňovat v oborech, které jsem vystudoval (filozofie a sociologie, která byla dokonce po roce 1948 zrušena jako „buržoazní“). Až v šedesátých letech jsem mohl publikovat recenze a články, ovšem téměř výhradně v literárních časopisech. V polovině r. 1968 jsem byl přijat jako jeden ze dvou nemarxisticky orientovaných pracovníků do Filozofického ústavu ČSAV ve smyslu nové linie. Už v roce 1970 však došlo k hromadnému propouštění většiny vědeckých i odborných pracovníků ústavu. Ve svém oboru jsem tedy za celý život mohl pracovat jako řádně zaměstnaný necelé tři roky. Před r. 1968 jsem byl zaměstnán v dokumentačním oddělení lékařského výzkumného ústavu, po r. 1968 jako noční vrátný, topič a naposled jako skladový evident. Filozofii jsem mohl pěstovat po většinu života jen ve volném čase mimo zaměstnání.

2. Celou uvedenou dobu jsem byl svědkem dvou výrazných rysů ve vývoji situace ve filozofii. Především byla po celou dobu (s nepatrnou náznakovou přestávkou r. 1968) ze škol i z vědeckých pracovišť, samozřejmě pak i z veřejného kulturního života, vyřazena každá jiná filozofie než marxistická (navíc pouze jedné linie, která byla kontrolována mimofilozofickými instancemi). Zvláště důležitý důsledek to mělo pro křesťany, kterých bylo a je víc než marxistů: po celou dobu od r. 1948 neexistuje žádná funkce a žádné místo pro práci křesťansky orientovaného filozofa ani pro výchovu a vyučování v duchu křesťanské filozofie. (Platí to pochopitelně rovněž pro všechny křesťansky orientované tvůrčí pracovníky.) Kulturní aktivita křesťanů je vytlačována ze všech dimenzí společenského života a udržována v přísně kontrolovaných podmínkách ghetta uzavřeného života v církvích (a na

jejich theologických fakultách, které byly nejprve vyloučeny z rámce univerzit a nejnověji nejsou zákonem o vysokých školách z r. 1980 vůbec považovány za vysoké školy). — A za druhé došlo k obrovskému, přímo katastrofálnímu úpadku filozofického myšlení vůbec. Po r. 1948 především proto, že nebyli k dispozici dostatečně vzděláni a jinak kompetentní marxističtí odborníci a učitelé; po letech se tato situace zlepšila, hlavně díky pronikavě se zlepšující situaci ve Filozofickém ústavu ČSAV v šedesátých letech. V r. 1970 byli však vyloučeni nejlepší marxističtí myslitelé z vysokých škol i z vědeckých pracovišť. A zatímco mladí marxisté kdysi začali projevovat smysl pro samostatné myšlení již po r. 1956, dnes je na oficiálních filozofických pracovištích po půl druhém desetiletí skutečně nebo alespoň navenek mrtvo. Pokud dnes u nás filozofie žije a pracuje, pak mimo vědecká pracoviště, nezávisle na nich a jim navzdory.

3. Ze strany státní moci nelze očekávat v současné situaci žádné praktické kroky k nápravě této situace (totéž platí o stranických orgánech), protože mimořádnost české situace (to je třeba odlišit od situace slovenské) spočívá v naprosté nereprezentativnosti vedení a neexistenci zpětných vazeb, jejichž prostřednictvím mohou občané ve společnosti vykonávat tlak na své zástupce v politických strukturách. Vývoj v naší zemi je v dané chvíli závislý na situaci v celém bloku, je jejím odrazem a je „na chvostě“ vývoje celkového. Jakékoliv tendence k samostatnému politickému vývoji buď vůbec neexistují anebo jsou okamžitě potlačovány. Určitých ústupků může být snad někdy a v omezeném rozsahu dosaženo vhodnou kulturní (i ostatní) politikou jiných států; nepromyšlenou politikou však může být spíše leccos ještě pokazeno.

4. Projekt zabraňování volnému přístupu duchovních a kulturních podnětů ze zahraničí je ovšem v hlubokém vnitřním rozporu s potřebou co největšího přílivu informací a podnětů vědeckých a technických.

Dlouhodobě proto nemá šanci na úspěch. Dříve nebo později musí být tento způsob vadného uvažování opuštěn, nemá-li dojít k naprosté stagnaci v celém sovětském bloku a definitivnímu zaostávání po všech, tedy i vědeckých a technických liniích. Lidský život však není dost dlouhý, aby bylo pro nás možno přihlížet druhé eventualitě se založenými rukama; kromě toho to není nic, co bychom si my, kteří tu žijeme, mohli přát. Proto potřebujeme po všech stránkách prolamovat hranice, v jejichž rámci jsme uměle izolováni, za pomoci ostatního světa, především za pomoci demokratických sil evropských. Nemyslím, že tato pomoc by v současné době mohla být především instituční, i když ovšem jistých institučních nebo spíše organizačních forem je zajisté zapotřebí. V dané chvíli jsou nejspíše možné a také nejúčinnější osobní kontakty a osobní formy pomoci, neboť jsou nejméně postižitelné a rušitelné. Očekáváme tedy podporu všech osobních a individuálních akcí, jako třeba v případě filozofie jsou návštěvy jednotlivých filozofů a jejich přednášky v soukromých bytech, eventuálně dary odborné literatury apod.

5. Konkrétní pozitivní kroky nelze předem deklarovat, protože to je nejlepší způsob, jak je znemožnit. Vynalézavost, neotřelost a nerutinnost jsou tu základní podmínkou. Teprve když se podaří něco uvést do chodu, je třeba to ze všech sil udržovat. Ze strany zahraničních kulturních institucí a osobností to znamená především jisté oběti, neboť ani my se bez obětí (spíše větších než menších) neobejdeme. Překonání mrtvého bodu už se po mém soudu zdařilo, ale záleží na iniciativě a vytrvalosti obou stran, aby pohyb pokračoval. Spíše než praktické návody je tu důležitá odevzdanost základnímu cíli. A tím je vzájemné porozumění a spolupráce kulturních tvůrců a pracovníků především v Evropě, a to bez ohledů na hranice, které je rozdělují. První zásadou by se mělo stát rušit a překonávat izolaci všude, kde se vyskytuje a kde se o ni nějaké kruhy pokoušejí. První zkušenosti už tu jsou, ti, kdo se chtějí připojit nebo kdo se chtějí pokoušet o něco nového, mají dnes už s kým se poradit. Evropa ještě zdaleka nenaplnila své poslání, i když dnes už — bohudíky — nemá a nemůže mít ambice mocensko-politické.

MILOSLAVA HOLUBOVÁ

1) Osobní pocity nechám raději stranou, neb variace na toto téma jsou již dost přetřepané — až je to otravné a nudné. Také nemám ráda dramatizování našich trampot z Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy.

2) Jako příslušník národní kulturní obce pocítuju řečenou situaci jako katastrofu.

Pracovala jsem téměř 20 roků jako pedagog na Vysoké škole umělecko-průmyslové. Pamatuji se, jak se v padesátých letech vkus, názory a celá tvořivost (až na vzácné výjimky) deformovaly, klesaly. A jak se kultura ve všech oborech a směrech v pokračujících letech šedesátých zvedala, nároky stoupaly. Posluchači se živě zajímali o všechno. S chutí a horlivostí studovali, naplňovali knihovny. Dnes jsou školní knihovny polomrtvé. Posluchači líní, bez zájmu. Problém je, dostat se na „vejšku“, dostudovat není problém. (Nové slovo „vejška“ je taky zajímavé. Dříve se dělala chemie, historie, atd., dnes se dělá „vejška“, ta, na kterou se mladý dostal — snad později pro platové zařazení — obor je vedlejší. A také vojnu bude mít chlapec kratší . . .)

Je to katastrofa, že od sedmdesátých let je národ živen druhořadou kulturou bez možností srovnání ve všech oborech — film, divadlo — a všemi sdělovacími prostředky. Rozbor by vydal na obsáhlou studii. Kdo něco ví o kultuře a výchově, pochopí. Důsledky zasáhnou další generace. Jedni vkus ztrácejí, zapomínají, zvykají si na to, co je, mladí nic jiného nepoznají. Vim o absolventu literární historie a kritiky, který neznal jméno Václav Černý. Mohla bych v podobných černých perlách pokračovat, ale nechci zbytečně ztrácet čas.

Je to tedy národní katastrofa a mluvila jsem o tom u výslechů víckrát — snad abych se odreagovala — soudruzi mlčeli, neodporovali.

3,4,5) Co dělat — nevím. Evropské kulturní fórum může pomáhat — a znamená to mnoho! — tak jako dosud. To ovšem pomáhá těm — jak mnohým? — kteří si uchovali zájem a dravou chuť poctivě pracovat, tvořit, ale ne národnímu celku. Naše vláda a svazové garnitury se zdají zabetonované do jakési soudružské krevní msty. Nedokáží bývalým soudruhům nic odpustit — na rozdíl od jiných zemí blízkých i vzdálených — a změny se bojí. Asi se drží vědomě-podvědomě hesla — po nás potopa.

Je to zlé, ne však tragické. Kupodivu a navzdory všemu se vyskytují výjimky. Stále houževnatě setrvávají poctiví, nadaní, schopní a pilní jedinci a stále dorůstají další a další ve všech oborech. Věřím, že při první příležitosti příjemně překvapí, a strhnou rychle řady dalších.

Jenom aby to netrvalo příliš dlouho, aby těch výborných utrmácením neubývalo.

EVA KANTŮRKOVÁ

1) *Nerada popisuji, že mě pronásledují. Je to člověková volba, s něčím jít a s něčím nejít, a taky mě zahanbuje doznávat, že v zemi, kterou mám ráda a která je mým domovem, panují nekulturní poměry. Jistěže to není hanba moje, ale taky není žádnou zásluhou být tím, kdo je pronásledován.*

Ptáte se na styk s veřejností; v plném smyslu toho slova já nic takového neokusila. Nevůle úřadů mě zasáhla v rozběhu. Během jednoho roku mi sešrotovali celá vydání dvou už vytištěných knih, mé vydané knihy vyřadili z knihoven, už natočený film zamkli do trezoru a zakázali promítat, nezrealizovali dva schválené scénáře. Od té doby mohu publikovat buď pod cizím jménem, anebo v exilových a zahraničních nakladatelstvích, což zdejší úřad vede jako nelegální a když se rozhodne zpřísnit „linii“, tak i jako trestné. Za knihu vydanou v zahraničí jsem si vysloužila vězení.

Kontakt s veřejností se ovšem velice zúžil, je však v povaze umění, že odmítá být psáno do zásuvky a vlastní silou si hledá a vytváří svou veřejnost. Nelze tvořivě pracovat bez myšlenkových podnětů a kontaktů.

Naše nepřírozené poměry vnukají některým lidem představu, že jsou odvislí od tyranského režimu a že jsou bez jeho benevolence v tvorbě bezmocní. Je to mylná a ošidná představa. Tomu, kdo svázal svoje možnosti s benevolencí státu a jemu podřízených institucí, hrozí největší nebezpečí, jaké může tvořivému člověku hrozit: za služebností následná ztráta talentu. Ukazuje se prostě, že moci vydat knihu není zdaleka tak důležité, jako ji svobodně napsat. Hotová díla sama pak nutí autory hledat jiné, svépomocné způsoby zveřejnění.

To je tedy náš způsob, jak být nezávislým autorem; zajisté s rizikem, že autora nebo opisovače jednoho dne zavřou, což není nic příjemného. Zároveň je ale i cosi významného v tom, že svoje knihy nejen píšeme, ale musíme spoluprožívat i jejich osud. Ručíme za ně jaksi dvakrát. Takže se dá říci, že naše knihy s námi prožívají naše osudy.

2) Někdy mě způsob sdělení, formulace nějaké věci, jak ji zahraniční přítel napíše do dopisu, udiví: uvědomím si, v jak jiném světě žije. Vy se ptáte na národní kulturní obec; ten pojem mi taky připadá jako z jiného světa. Máme my zde vůbec nějakou národní kulturní obec?

Naše poměry jistě nejsou tak monolitické, jak by si to úřad přál, skutečnost je tu složitější než černobílý obraz povoleného a zakázaného; ale existuje-li tu něco jako národní kulturní obec, tak spíš jako tříšť popřerušovaných a nenapojených vazeb, vlastně spíš její předpoklad. Zřetelné bylo znovukonstituování národní kulturní obce v šedesátých letech; byla jasně vyhraněná jako životodárná myšlenková síla, oplývala literárními, filmovými, výtvarnými, hudebními díly, tvořivým kritickým myšlením, měla svoje časopisy, svou vnitřní pulzaci, spoluvytvářela ji široká čtenářská a jiná veřejnost. Dnes je to tak spíš rozpad do skupin, tendence k ní, ne zcela vědomě usilování o ni.

Prožili jsme po válce dvě základní vlny represí, jejichž následkem bylo i rozbití národní kulturní obce. Obě vlny vynesly nahoru ty, kteří se hlásili k ideologickému a mocenskému názoru dané chvíle. Rozdíl dneška oproti šedesátým létům je taky v tom, že tenkrát mnozí z těch, které represivní vlna vynesla nahoru, se pak osobně zasazovali o odčinění přehmatů; čili se vědomě účastnili „zevnitř režimu“ znovukonstituování národní kulturní obce. Kdežto represivní vlna z počátku sedmdesátých let vynesla v kultuře nahoru povětšinou ty, kteří se v šedesátých letech nedokázali uplatnit pro nedostatek talentu nebo vzdělání. Byli odsunuti přirozeným vývojem a pak dostali příležitost zabydlet se v mocenských postaveních. Tito lidé svoje pozice hájí jako osobní, represe konají jako osobní mstu a v hrůze, že by zas neobstáli v konkurenci, se úporně drží svých křesel a poct. Taky proto je situace v kultuře tak tíživá, že nejde především o politický spor, ale o osobní zájmy a msty.

Ti vládnoucí se ovšem cítí být tou jedinou kulturní obcí, i když k oběma pojmům, národu i kultuře, mají dost daleko. Mezi nimi však a námi, tedy oněmi zakázanými, vylučovanými, o nichž se v tisku píše jako o kontrarevolucionářích a protistátních živlech, se rozprostírá dost široké pole tvůrců, kteří publikovat mohou, ale neztotožňují se s panující ideologií. Tak je národní kulturní obec současně zastírána uměle vytvářeným obrazem oficiality a současně se pod těmito oficiálními zdánliými velice složitě a obtížně tvoří. Ti, kteří jsou vyloučení z veřejnosti, nevytyčují své vyvržení jako záruku kvality, kulturnosti a zvláštního posvěcení, respektují vše dobré a kvalitní, co se rodí uvnitř mocensky ovládaného pole, ale naopak řada těch, co „mohou“, se postupně oprostuje od existenčních obav a různými formami překračuje příkop, který moc vykopala mezi nimi a zavrženými. Toto vzájemné uznání a prolínání je záchranný akt tvoření národní kulturní obce.

Nezdá se mi, že by současný stav byl kritický, naopak připadá mi, že kritický bod už pominul. V kritickém stavu se nepochybně za ty roky neomezeného vládnutí nachází tak zvaná oficiální kultura, státem podporovaná činnost, ale to je její starost. V oné části živé kultury ať těch, co „mohou“, anebo těch, co jsou zakázaní, sílí vlastní vnitřní pohyb, nezávislý na státní ideologii. Přitom nikoli, že by se státní a polostátní instituce nesnažily zdusit vše, co nevyhovuje vládnoucí ideologické dogmatice; na potlačení však musejí být dva. A mně to nedá, než zopakovat myšlenku, že je škodlivé spojovat volnost tvorby bezprostředně s volností poměrů. Je to způsob mocenského myšlení, které člověku vnuká, že bez dovolení nesmí nic svého, nic vlastního. Kdo svobodně tvořit chce, ten to dělá. Obávám se, že lidé, kteří nejprve očekávají uvolněnější poměry, aby se mohli věnovat svobodné tvorbě, nevytvoří nic — za svobody jako za nesvobody.

Jistě by bylo vynikající mít k dispozici například literární časopis. Ale stejně významné pro českou kulturu mi připadá, když si v literární revui opisované na stroji přečtu bibliografii posledních vydaných rukopisů v edici Expedice. Je to jistě významnost pro současnou chvíli omezená na velice úzký okruh lidí; běžný čtenář o existenci Expedice ani neví. V tom tedy má stát vinu na zmrťování kulturní veřejnosti; za osud národní kultury nenese však odpovědnost on, ale její tvůrci. Historikovu práci jistě ovlivní, zda se dostane k archivním fondům nebo nedostane, stát může působit na kulturu příznivě nebo nepříznivě, ale pravdou zůstává, že státní cenzor nebo státní básník při vši své moci a veřejných počtech neudělají pro národní kulturu ani z bla. Ať si tedy stát nechá svou státní odpovědnost a přemýšlí sám, co je dlužen národní kultuře; mě potěší, když například Ivan Jirous, zavřený za rukopisný časopis, napíše ve vůbec nejhorším československém vězení živou sbírku básní. Je to jediný dobrý způsob, jak může spisovatel nebo vědec ovlivnit státní kulturní politiku: svou nezávislou tvorbou.

4) Za sebe nemám pocit nedostatku duchovních podnětů. Možná to nedovedu posoudit, aspoň někteří přátelé ze zahraničí ustavičně varují před uzavřeností našeho duchovního světa a někteří nám dokonce přičítají sklony k mesianismu, já přesto mám pocit, že podnětů je někdy až příliš, že stojí víc času je zpracovat než je hledat. Vytvořili jsme si dost silné neoficiální vazby, které nám duchovní a tvůrčí podněty široce prostředkují. Za to nebudeme nikdy dost vděční svým přátelům v zahraničí, vydávajícím pro naše potřeby časopisy a knihy.

Naše postavení je ale výjimečné, a taky vstupovat do těchto styků a vazeb je dost riskantní. Omezením duchovního proudění tedy nejvíce trpí široká kulturní veřejnost, tady vzniká hluboká škoda na národní vzdělanosti a profilu. Poslední dobou ale i tady lze pozorovat zvýšený zájem lidí například o zahraniční rozhlas. Nejsem sice nijak optimistická, ale současně nevěřím, že se z našich lidí podaří vycvičit nemyslicí poddané monopolního státu.

A co v uměle vytvořené izolaci postrádám nejvíc? Možnost vyjet ven. Možná by mě úřady i pustily, ale těžko by mi dovolily vrátit se.

Pokud jde o Evropské kulturní fórum, zkušenost mě varuje očekávat výsledky příliš konkrétní. Podepsané a ratifikované dohody ještě nemusí být doma dohodami plněnými. Ale je lépe jednat, než urážlivě pokřikovat přes hranice.

5) Nikdy nezapomenu, jakou posilou mi byla solidarita švédských kolegů anebo lidí nejrůznějšího postavení v Německu, v Austrálii, v Kanadě a dokonce až v Japonsku, když nás v osmdesátém prvním roce zavřeli. Solidarita je asi vůbec nejsilnější a nejúčinnější pouto, které může lidi vzájemně napřimovat a vázat. Ne náhodou nazvali polští dokáři svou organizaci Solidaritou.

Solidarita má mnoho projevů a promíňte, když budu žensky praktická. Pro sebe nechci nic, jsem ve věku, kdy život už je pevně založený a co ze sebe vydá, to vydá; ale myslím na mnoho mladších tvůrců, lidí nadaných a přemýšlivých, kteří se vzdávají společenského postavení, aby mohli malovat, psát nebo studovat, a to nejen v tak zvaném disidentském prostředí. Zasloužili by si stipendia, studijní pobyty, zasilání literatury, kontakty. Ne snad, že se v tom směru nic nedělá, ale dělat se vždycky dá víc, než je daný stav. Taky naše exilová nakladatelství, jež mají pro uchování kontinuity národní kultury obrovský význam, ustavičně zápolí s nedostatkem prostředků a velkou pomocí pro jejich činnost je především Nadace Charty 77 ve Stockholmu. Čeština je jazyk malého národa a překlady děl jsou drahé, pomohly by dotace a vůbec ediční podpora východoevropského nekomerčního umění. Zahraniční kulturní instituce a osobnosti by se rozhodně neměly obracet jen na naše státní organizace, jako je DILIA aj. Popravdě řečeno mě přepadá děs i smích absurdity, když třeba v západoněmecké televizi v nejsledovanějším čase mohu vidět pražský kýčovitý seriál, jakousi režimní Potěmkinovu vesnici. To mě napadá, zda komercializace kultury není podobným bolákem, jako zdejší ideologický monopol.

Celkově bych ale řekla, že nikdo nám nepomůže, když si nepomůžeme sami. Naše odpovědnost je nepřenosná.

FRANTIŠEK KAUTMAN

1) Před šestnácti léty sotva někdo z nás si dovedl konkrétně představit, jak hluboko tehdejší události zasáhnou do jeho osobního života. I já žil určitou dobu v klamných představách, že mi sice bude znemožněno pokračovat ve vědecké práci na vědeckém pracovišti či vykonávat pedagogickou činnost, ale nějak jsem nemohl pochopit, 1. že to bude na doživotí; 2. že mi bude znemožněna jakákoli činnost v oboru (editorská, překladatelská, archivářská). Kdyby nebyly takto postiženy desetitisíce ba statisíce lidí, mohl bych svůj úděl považovat za osobní životní nezdár. Takto jde o tíhu nikoli osobního, ale národního osudu. Samozřejmě, že došlo k zásadní změně mého života: dosavadní má odbornost, vzdělání a oborová praxe se staly společensky nepoužitelné. Protože jsem se nemohl ani nechtěl přeškolit na jiný pracovní obor (a původně i to bylo problematické, protože mi byla otevřena vlastně jen oblast manuální práce, na niž jsem fyzickými silami nestačil), ztratilo náhle smysl jakékoli plánování mé další odborné činnosti. Byl jsem propuštěn z Ústavu pro českou literaturu ČSAV s tím, že se nemohu ucházet o jakékoli místo v oblasti kultury. Všechny smlouvy, které jsem uzavřel s nakladatelstvími (kniha „K typologii literární kritiky a literární vědy“ v nakladatelství Academia, kniha „Dostojevskij, věčný problém člověka“ v nakl. Vyšehrad, úplný překlad Dostojevského Deníku spisovatelova v nakl. Odeon), se mnou byly rozvázány, přestože jsem svým závazkům dostal, rukopisy včas odevzdal a několikanásobně opakovaná lektorská řízení byla výhradně kladná. Stejně tak mi byly vráceny všechny články z vědeckých časopisů i rukopis knihy povídek „Alternativy“ z nakl. Práce, které se mnou už smlouvu odmítlo uzavřít. „Díky“ těžkému onemocnění, které vedlo k mému přeražení do invalidního důchodu, mi sice nebylo zcela znemožněno realizovat se ve svém oboru: mohu číst i psát, ale bez naděje na publicitu výsledků své práce (s výjimkou rukopisné či samizdatové). Napsal jsem tak řadu knih i statí, aniž mohu posoudit, jak by na čtenáře za-

působily. Kromě ústních osobních posudků, více méně přátelských, jsem za patnáct let nečetl jediný, byť jakýkoli kritický rozbor své práce. Žiji tedy v hluboké izolaci, která mi do jisté míry vyhovuje, protože jsem povahovým založením samotář. Ale nemohu posoudit, jak se projevuje na komunikativnosti, společenském dosahu a odborných či uměleckých kvalitách mé práce. Pokud je takto postiženo mnoho kulturních pracovníků, jde o deformaci a anomálii, kterou si stěží dovedou představit tvůrci, kteří za takových podmínek „tvorbu“ vůbec nepovažují za možnou.

2) Co bylo výše řečeno o individuálním osudu jednotlivce, platí zhruba o celé kulturní obci. Nicméně zde je situace složitější: národní kultura snese osobní neúspěch jednotlivých tvůrců, i když to může pro ni znamenat ochuzení. Jiná věc je, když tento osud postihne několik tvůrčích generací, byť v různých obměnách. Za léta „normalizace“ u nás nastala do té míry nenormální situace, opět pro mnoho kulturních obcí ve světě nepředstavitelná. Máme kulturu oficiální, v níž na nestejných právech „koexistují“ služební autoři pseudohodnot, oficiálního kýče, epigoni a polotalenti až po nesporné talenty a skutečné tvůrce. Ti jen málokdy tvoří bez cenzurních a jiných zábrán. Dochází dokonce i k rozštěpení téhož díla do dvou i více variant, takže dílo existuje i v jiné podobě v samizdatovém či zahraničním vydání a v jiné podobě v domácí publikaci (Hrabal, Seifert). Dále existuje takzvaná paralelní, neoficiální, samizdatová kultura, která se rozšiřuje v strojopisech, pokud jde o texty, případně se realizuje v „bytových“ divadelních a hudebních produkcích či výstavách výtvarných děl. A pak je tu česky vydávaná česká literatura v zahraničí. Všechny tyto složky jsou složkami jedné a téže kultury, třebaže vzájemná komunikace mezi nimi je obtížná, nesoustavná a často z nejrůznějších subjektivních i objektivních příčin prostě nemožná. Tento stav má vážné následky pro organičnost kulturního vývoje, bez toho v našich dějinách mnohokrát násilně přerušovaného, pro generační návaznost, pro výchovu nových generací, které musí někdy velmi pracně, obtížně a s osobním rizikem hledat spojení s tvůrci

hodnot předchozích generací. Vyrovnat se s touto situací může každý jedině na vlastní pěst, podle svého vědomí a svědomí. Je to velmi těžké, pokud nechce upadnout do sektářské výlučnosti, protože koncepcí všech tří formy existence naší národní kultury jsou svým způsobem ghetta.

3) Na tuto otázku si netroufám odpovědět. Jakékoli zásadní změny v překonání vzájemné izolace jednotlivých oblastí naší kultury předpokládají tak zásadní změny v společenských a politických strukturách, jaké si lze v dohledné době těžko představit, a tím je též obtížné předvídat perspektivy dalšího organičtějšího kulturního vývoje. Sám nemohu státní kulturní politiku ovlivnit ani v nejmenším, a přispět k překonání dosavadního stavu mohu jedině svědomitým konáním práce, kterou jsem si předsevzal.

4) Osobně pociťuji současnou naši kulturní izolaci např. při svém výzkumu díla F.M. Dostojevského. Jsem sice členem Mezinárodní společnosti Dostojevského, nemohu se však zúčastňovat jejích pravidelných sympózií, ač jsem na ně zván a nemám také možnost sledovat její publikace, protože do veřejných fondů našich vědeckých knihoven se nedostávají a sám nemám devízové prostředky k jejich nákupu. Jsem tedy vlastně mrtvým údem této mezinárodní organizace. Obtížné je i mé spojení s badateli ve východních zemích. Protože píšu česky a nemohu své práce na svůj účet překládat do světových jazyků, jsou vlastně mým zahraničním kolegům nedostupné, právě tak, jako se jen sporadicky a náhodně mohu seznamovat s jejich pracemi. Podobně je tomu i s mým výzkumem díla Franze Kafky. Jsem přesvědčen, že celá naše kulturní

obec trpí nedostatkem systematických styků se zahraničím; sotva kdo může říci, že je pravidelně informován o světovém dění ve svém oboru, a pracovníků „paralelní kultury“, jejichž přístup i do tak těžko přístupných knihovnických a archivních fondů je ještě víc ztížen, se to týká dvojnásob. Zde by se snad něco udělat dalo, např. větším zpřístupněním fondů zahraniční literatury, pokud k nám dochází, důslednějším využíváním mezinárodní knihovnické výpůjční služby, usnadněním pořizování a zasilání xeroxovaných dokumentů a fotokopii atd. Musely by se především restringovat přebujelé „prohibiční fondy“ literatury jak domácí, tak zahraniční. Větší možnost kulturní výměny v oblasti vědeckého výzkumu a umělecké tvorby, týkající se děl i osob, je součástí větší a svobodnější výměny informací a uvolněnějšího cestování, a to jak našich vědců, umělců a kulturních pracovníků do zahraničí, tak zahraničních k nám. A ovšem také svobodnější možnost zahraničních návštěvníků komunikovat s našimi občany podle svých zájmů a potřeb.

5) Je třeba pokračovat v boji za lidská práva všude na světě a podporovat tento boj u nás. Překonání mrtvého bodu československé kultury rozhodně nebude jednorázovým aktem a jednoduchou záležitostí. Navíc domácí československá kultura se rozvíjí v stále hlouběji rozrušovaném životním prostředí a tak každodenně ztrácí v přímém slova smyslu půdu pod nohama. Odtud (i když nejen odtud) pak vyplývají i vážné celospolečenské problémy morální a etické, jejichž řešení je zase předpokladem vzniku kulturních hodnot. Nebude-li zachována Země jako člověkem obyvatelná planeta, pak nebude existovat ani světová, ani evropská a v jejím rámci československá kultura.

BOŽENA KOMÁRKOVÁ

1a) Situace svrchu uvedená není přesná. Nenormální stav kultury u nás netrvá 15, ale 37 let. Od roku 1948 mocenské kruhy vykonávají uniformní kontrolu nad vším duchovním životem celého národa, a krize kulturního života je jejím samozřejmým výsledkem. 15 let je optický klam generace, která kolem r. 1948 do kulturního života vstoupila, získala v něm pozice a z titulů své konformity a na dobu, pokud ve své ideologické konformitě zůstávala. Osoby jakkoli nekonformní byly z kulturního života od počátku vytlačeny, nebo se do něho vůbec nedostaly. Perzekuce kulturních tvůrců jde však ještě dále, protože k ní nutno připočítat zákaz díla generací dřívějších, počítaje v to především dílo T. G. Masaryka.

b) Osobně náležím ke generaci, která končila akademické studium v druhé polovině dvacátých let. Tehdejší přístup k publicitě byl pro začátečníky pomalý, protože vědeckých ústavů bylo málo a hospodářská krize třicátých let násobila v tom směru nesnáze osob odkázaných na vlastní síly, bez opory uznávaných kulturních autorit nebo i stranicko-politické protekce osob, které ovládaly publicistiku. Brzy přišel Mnichov a přerušil práci mnohých naléhavou nutností odboje, a po návratu z vězení nastal pro naši generaci konec kulturní práce dříve, než mohla dozrát seriózní vědecká práce pro habilitaci na vysoké školy. Životní provizorium, do něhož jsme vstoupili Mnichovem, zůstalo za nově vzniklé situace doživotním stavem. Nesouhlas s novou situací, i když měl daleko k diverzním činům a projevoval se jen trváním na dřívějších názorech o povaze demokracie a svobodné společnosti, znamenal už tehdy výlukou z kvalifikovaného povolání.

Současně se školskou reformou Z. Nejedlého jsem byla vyloučena z profesury na gymnáziu a krátce nato se jedinou perspektivou pro další život stalo invalidní penzionování. Okruh mého působení se od r. 1949 omezoval na schůzky se studenty v mém bytě a na hovory a přednášky o aktuálních otázkách chvíle na půdě československé evangelické církve. Moje publikační možnosti zanikly současně s Laichterovou Naší dobou a potom se omezovaly na strojopisné průklepy pro moje přátele z mladší generace. Něco občas vyšlo v Německu a občas v Křesťanské revui, pokud státní cenzura nezasáhla. Pracovat vědecky bez přístupu k literatuře a beze styku s kongeniálním prostředím je počín málo nadějný. Průlom do této situace učinila až Charta 77, ale bylo mi skoro stejně tolik let. Z iniciativy mých přátel publikoval samizdat skromnou žeň mého života.

2) Vzhledem k výše uvedenému se nemohu považovat za příslušníka kulturní obce. Moje občasné snahy se do ní dostat zůstaly bez odezvy.

Vaše otázka se mi nezdá správně položena. Tvůrčí je každá práce, do níž vkládá člověk sám sebe, ať se vztahuje na kteroukoli životní oblast. Satisfakce ze svobodné tvůrčí práce se v tomto systému upírá všem. A morální genocida, k níž patří také kultura, je jen předstupeň totální genocidy národa, jak jsme ji zažili v rozmezí 17. - 18. století.

3) Ze strany státní moci a jejich institucí se nedá očekávat východisko z toho prostého důvodu, že jsou programovými i prováděcími autory tohoto stavu. Teoreticky by změna mohla být snadná: respektovat domácí zákony a mezinárodní smlouvy, k nimž se zavázaly. Prakticky s takovou možností za daného stavu nikdo nepočítá.

4-5) Nezbyvá než pokračovat v nekonformní iniciativě ve smyslu domácích kulturních tradic a rozšířit úsilí, aby autentické smýšlení národa, vyjádřené v nekonformních dílech, se dostalo ve známost co nejširších vrstev. Poněvadž je počet nekonformních aktivistů u nás na rozdíl od Polska malý, je tím více potřebí opírat se o mezinárodní pomoc. Mezinárodní fórum však může získat zájem o naši věc jen tím, že u nich vzbudí respekt naše vlastní úsilí a aktivita.

Konkrétní návrhy podávat nejsem kompetentní, protože mezinárodní fórum neznám a nemám k němu přístup.

Jediný konkrétní návrh, který jsem zaregistrovala po bezvýsledných konferencích v Bělehradě a v Madridě je, že platnost prvních dvou „košů“ Helsinské smlouvy je podle prastaré zásady mezinárodního práva eo ipso anulována, není-li závazně plněn „koš“ třetí. Neměnnost poválečných hranic by měla záviset na plnění lidských práv.

IVA KOTRLÁ

1) *Zákazy a příkazy ze strany státu týkající se literární tvorby poznávám například od roku 1984, kdy mi byly při domovní prohlídce policejně zabaveny všechny rukopisy. I s kopiemi: další, následné příkazy Státní bezpečnosti ČSSR mne poučily, že literární tvorba v samizdatu ohrožuje v ČSSR nejen samotného autora, ale i jeho manžela, nezletilé děti a rodinné příslušníky starší 80 let; ti všichni byli od podzimu 1984 StB vyslýcháni a předvoláváni k výslechům. Literární dílo šířené v samizdatu seznamuje tedy autora s jedinou veřejností v socialistickém státě: s důstojníky policie. Jinou zkušenost s veřejností nemám a neznám: jiní, zkušenější spisovatelé poznali ještě navíc veřejnost v soudní síni.*

2) *Současnou situaci pociťuji takto: jako křesťanka neschopná úlitby k formám totalitní státní moci nemohu být příslušnicí národní kulturní obce, neboť o tom, kdo je jejím příslušníkem v ČSSR, rozhodují příslušné stranické a státní orgány ve spolupráci s příslušníky SNB. A protože náboženství posuzuje vládnoucí státní ideologie v ČSSR jako „opium lidu“, zařadila policie i mne zákonitě ne mezi spodinu nějaké kulturní obce, ale přímo mezi trestně stíhanou spodinu národní společnosti — tedy i mezi narkomany a přechovávače drog „opia lidu“. Jak se s touto skutečností vyrovnávám? Modlitbou . . .*

3) *Mohu mluvit jen o svém osobním stanovisku: jako praktický krok ze strany státní moci bych oceňovala, kdyby mi příslušníci SNB vrátili zabavené rozepsané rukopisy — a nejen mně samotné, ale desítkám a stovkám stejně postižených tvůrců z oblasti kultury. Zároveň bych byla v současné situaci šťastná, kdyby Státní bezpečnost nepokračovala v budoucnu v domovních prohlídkách: to je jediné, co bych jako prosbu vůči orgánům státní moci — v oblasti kultury — předkládala. Dobře placení důstojníci policie ani netuší, jak zhoubně působí jejich profese — vykonávání domovních prohlídek — na psychiku malých dětí. Což jsem se svými pěti dětmi prožila. O tom, jak bych já sama mohla přispět k překonání současného zmíněného stavu, mohu vědět jen tolik, co poskytují jako radu důstojníci StB: přiznat vše, co vím o svých přátelích či jiných osobách schopných literární tvorby a sama se více žádných přestupků v oblasti literatury nedopouštět — zvláště v oblasti samizdatu. Potom na mne začnou opět pohlížet jako na řádného občana ČSSR, který dle svých možností přispěl k překonání tíživého stavu samizdatové literatury v ČSSR.*

4) *Co postrádám nejvíc v uměle vytvořené duchovní izolaci v ČSSR? Mám-li být upřímná, pak je to přítomnost lidského a žehnajícího otce — pro dospělé. Konkrétně: aby aspoň (což je už po desetiletí nemožné) byl v čele mé rodné diecéze biskup a abych také mohla a směla jednou v životě zhlédnout sv. Otce a získat od něho s množstvím jiných věřících požehnání: ve své rodné zemi, kterou miluji. Jinak, protože jsem se do situace reálného socialismu už narodila, neočekávám, jako uvažující člověk, od Evropského kulturního fóra jakoukoliv konkrétní pomoc. Pouze a snad — jen v oblasti vanutí ducha . . .*

5) *Za pozitivní kroky ze strany zahraničních kulturních institucí bych považovala, kdyby se více zajímaly o skutečnost, že ve staré evropské a kulturní zemi (jíž český prostor bezesporu je), nesmí např. vycházet ani jeden literární časopis určený mladým tvůrcům. A kdyby si tak povšimli i situace v regionech — nejen v Praze. Vždyť například na Moravě, zemi s milióny svébytných obyvatel, nesmí vycházet a nevychází ani jeden literární časopis, Moravská galérie nemá doposud obrazárnu pro svůj sbírkový fond, druhý největší ve státě, atd. A kdyby tak zahraniční kulturní instituce zveřejnily pro Evropu údaje, jak tomu bývalo v českých zemích v minulosti.*

MARIE RÚT KŘÍŽKOVÁ

1) *V roce 1968 jsem absolvovala filozofickou fakultu Karlovy univerzity. Tehdy mi bylo 32 let. Byla jsem ateistka, bezpartijní. Zdálo se, že mám před sebou slibnou budoucnost literární historičky: získala jsem 1. cenu na studentské vědecké konferenci za ortenovskou studii a uznání za edici Ortenových próz.*

Vystoupila jsem však veřejně proti vstupu sovět-

ských vojsk a v další fázi jsem se odmítla začlenit mezi „pomýlené“. Rokem 1970 tudíž skončily mé publikační možnosti. Pracovala jsem však dál víceméně ve svém oboru. O kvalifikované zaměstnání jsem přišla po své konverzi, když můj tehdejší zaměstnavatel byl příslušníkem StB informován, že chodím do kostela. Pak jsem byla víc než půl roku bez místa, přestože žiju sama s dětmi (tehdy jim bylo 17, 14 a 3 roky). Nyní už 10 let pracuji, tak jako většina z nás, na

místech nejpodřadnějších a nejméně placených: několik let jsem pracovala jako lesní dělnice a po oнемocnění páteře jako lesní hlídačka, teď jsem na poště jako noční třídička.

K Chartě 77 jsem se přihlásila v lednu 1977, v době, kdy už jsem pracovala v lese, takže až na četné výsledky, občasně „ostrahy“ a „sledovačky“ se v našem životě mnoho nezměnilo.

Jak jsem tuto situaci přijímala a jak jsem se s ní vyrovnávala?

Asi tak, jako když se přežene živelní pohroma a člověk zmobilizuje veškeré síly, aby zmírnil důsledky katastrofy. Pro mne to znamenalo zůstat pro své děti — i ve stavu ohrožení — jistotou a bezpečím. Dítě totiž neomylně cítí: dokud se máma usmívá, je všecko v pořádku. Sama bych to nezvládla — objevila jsem nový svět, svět živé víry a podivuhodných přátelství.

A s tím asi souvisí i můj vztah ke čtenáři: když píšu, připadá mi, jako bych předstupovala před Boží tvář, a cítím se natolik spojená s těmi, pro které píšu, že ve mně nezbývá místo pro pocity nenaplnění. A když už — nerada — něco dokončím, vidím, že se vytratila vroucnost, s jakou jsem to psala, a váhám s publikováním i v rámci možností, které mám (samizdat).

2) Trápí mě to. Můžu se vyrovnat s tím, že já jsem odsouzena živořit na okraji společnosti, ale nemůžu přijmout fakt, že můj národ je odsouzen živořit v područí. Kdyby se totiž doopravdy podařilo zlikvidovat svobodnou národní kulturu, byl by to konec národa. S tím se nelze vyrovnat, tomu se musí čelit.

Jak?

Především vlastní tvorbou — v pravdě a v lásce.

Potom: každý ze svého místa by měl usilovat, aby se rozšířily publikační možnosti, možnosti kontaktu se čtenářem.

A nakonec: odpovědnost v osobním životě a statečný a pevný občanský postoj.

3) Touto otázkou jsem se zabývala v roce 1983 jako mluvčí Charty 77. Došlo k tomu vlastně mimoděk: při jednom z výsledků mi vyšetřovatel vyčetl, že jsme nepřátelé vlasti, protože publikováním v zahraničí poškozujeme zájmy země, v níž žijeme. (Šlo o dokumenty Charty 77, které byly adresovány státním orgánům a zároveň publikovány a vysílány v zahraničí.) Já na to odpověděla, že zájmy republiky poškozují ten, kdo odmítá řešit problémy, o kterých ví nebo na které je upozorněn. Kdyby na naše podněty a připomínky adresáti odpověděli nebo se aspoň snažili situaci řešit, nebyl by důvod publikovat v zahraničí. Asi týden nato jsem dostala další předvolání k výsledku. Vyšetřovatel mě přímo ohromil otázkou: Tak jaké máte požadavky? Nebyla jsem na to vůbec připravena, informovala jsem sice kolegy v Chartě 77, ale převládal názor, že to bude nejspíš nový trik StB a že udělám líp, když se s nimi nebudu vůbec

bavit. Ale já se rozhodla — sama za svou osobu — prozkoumat hranice možného.

Vůbec prvním předpokladem jakéhokoli jednání bylo, že budou propuštěni ti, kteří jsou vězněni z náboženských nebo politických důvodů. Posun v práci Charty 77 by měl spočívat v tom, že by se s publikováním „dokumentů“, hlavně dopisů a kriticky zaměřených textů, počkalo pár týdnů (mluvilo se o dvou měsících). Kdybychom v této lhůtě dostali přijatelnou odpověď (odpovědi by mohlo být i řešení problému), nemusel by být „dokument“ zveřejněn.

Po nějaké době jsem dostala zprávu, že tyto návrhy se sice projednávaly na nejvyšších místech, ale neprošly.

4) Rekla bych, že hybnou silou naší ideologické propagandy je lež (či spíše záměrná polopravda) a nenávisť, která počítá s lhostejností a strachem. Naším úkolem tedy zůstává vystoupit z tohoto začarovaného kruhu, postavit se lži a nenávisti nebo jim aspoň nepřítakávat. V tom by mohly sehrát významnou roli zvláště zahraniční rozhlasové stanice; mám na mysli především Hlas Ameriky a Londýn, ty jsou slyšitelné na celém našem území, a přitom s sebou nenesou riziko, jemuž je vystaven každý čtenář samizdatové či zahraniční literatury. Práce těchto rozhlasových stanic je nedoceníitelná, díky za ni. Bohužel, ve zprávách a komentářích k situaci v ČSSR a jiných socialistických zemích se často příliš ulpívá na líčení zřůdnosti režimu a perzekucí, takže řada posluchačů se jen utvrdí v domněnku, že dobře činí, když se takzvané do ničeho nepletou.

To je svým způsobem spolupráce s režimem, aspoň co do výsledku. Snad by se dal najít způsob, který by povzbuzoval, probouzel umrtvené svědomí a vedl k radostné otevřenosti a životu pro druhé.

5) Vzpomínám na slova jednoho moudrého kněze. Mluvil o tom, že mnoho lidí uvažuje a jedná tak, jako by utrpení bylo zkouškou, v níž se má osvědčit postižený. A zatím je to jinak. Utrpení druhého se stává výzvou pro mne samotného. To já, zabydlený v bezpečí, jsem podroben zkoušce a jednou se budu zodpovídat z toho, co jsem učinil či neučinil pro svého postiženého bratra či sestru.

A tak doufám: až se osud pronásledovaných stane věcí „srdce“ každého z nás, určitě najdeme způsob, jak — každý sám ze sebe a za sebe a nakonec s spolu s druhými — odpovědět na tuto výzvu.

Možná že by stálo za úvahu volit způsoby osvědčené z práce Amnesty International, jako např. osobní či skupinové dopisy odpovědným institucím, ale i jednotlivým tvůrcům apod.

A ještě prosím: připomínejte, že možnost publikovat je neoddělitelná od práva projevovat své přesvědčení. Tak třeba věřící umělec je u nás bez šancí vlastně už řadu desetiletí a zůstane bez možností tak dlouho, dokud nebude respektována svoboda vyznání.

MIROSLAV KUSÝ

1) V r. 1968 som mal 37 rokov. Bol som čerstvo menovaným a ustanoveným univerzitným profesorom filozofie, mal som za sebou 10 knižných monografií a okolo 400 statí a článkov z oblasti filozofie, politológie a politickej publicistiky. Štyridsiatka je vek vedeckého dozrievania: mal som veľké tvorivé plány do budúcnosti, rozpracované koncepcie širšie poňa-

tých vedeckých prác (napr. v oblasti teórie poznania som sa chystal robiť na sociálnej gnozeológii, v oblasti politológie na problematike inštitucionalizácie človeka). Tým, že ma vtedy vyhodili zo strany (členstvo v ktorej bolo a je u nás kádrovým predpokladom vedeckej práce v tejto oblasti) a následne aj z univerzity, došlo k ráznemu a ďalekosiahlemu prerušeniu zmyslu môjho dovtedajšieho života. Sám pre seba to osobne nepovažujem za žiadnu katastrofu, ale ako hromadný

jav to národná katastrofa bola a mnohi ľudia sa z nej nikdy nedokázali plne spamätať. Redakcie vydavateľstiev, novín, časopisov apod. boli odrazu predomnou zatvorené, moje knihy sa vyhadzovali z knižníc, čítární, škrtali zo zoznamov literatúry, ako kultúrna osobnosť som odrazu oficiálne prestal jestvovať, stal som sa zakázaným, nežiaducim a nepublikovateľným autorom. Bol som postavený pred vážne existenčné problémy. Svoje životné plány z oblasti vedeckej tvorby som preto musel podstatne meniť: ako súkromná osoba (preradená najprv do dokumentácie, potom do manuálnej nekvalifikovanej práce, napokon prijatý späť „na milosť“ za dokumentaristu v oblasti mimo mojich profesionálnych záujmov) som už nemohol pracovať na veciach, na ktorých som začal robiť ako univerzitný profesor, pretože som už na to nemal prostredky a podmienky. Potreby písať som sa však už nevedel a ani nechcel zbaviť, skúšal som sa preto uplatniť v iných sférach publikačnej činnosti: sprvu ako tajný autor (na cudzie mená), neskôršie ako autor samizdatový.

Keď sa dnes spätne pozerám na ono násilné prerušenie mojej vedeckej dráhy po r. 1968, vidím ho ako ireverzibilnú, už nenapraviteľnú záležitosť: je to dráha, na ktorú sa už nemôžem vrátiť a pokračovať v nej tam, kde som vtedy musel prestať. Keby sa aj u nás hneď zmenili pomery (ktoré v dnešnej podobe absolútne neprajú skutočnej tvorivej vedeckej práci v oblastiach, o ktoré mi ide), nevedel by som už dohnať a zaplniť vynútenú 15ročnú prestávku v tejto práci.

2) Tento pocit svojho času presne vystihol Louis Aragon: ide o „Biafru ducha“. Bol to predsa postih celého jedného mravného postoja národa, jeho spôsobu myslenia, celej najprogressívnejšej zložky národnej kultúry, devalvácia jeho základných mravných a kultúrnych hodnôt. „Konsolidácia a normalizácia“ národného života po tomto jeho-rozvrátení znamenala v podstate jeho čo najdôslednejšie umlčenie. Typické pre to je práve sféra riadenia, výberu vedúcich kádrov pre nové obdobie: za ich najvyššiu hodnotu sa začala považovať naprostá poslušnosť vrchnosti, vernosť strane a jej momentálnemu vedeniu a momentálnemu kurzu (presne v duchu nacistického „Meine Ehre ist Treue“). Predovšetkým podľa tohto kritéria sa dnes u nás hodnotia ľudia, vyberajú na rozhodujúce posty; iba ten, kto mu vyhovuje (alebo sa aspoň tak tvári a proklamatívne sa k nemu hlási) dostáva možnosť zaradiť sa svojou prácou a životom do jestvujúcej spoločenskej štruktúry. Kto to neurobí, stáva sa autsajdom, človekom „bez perspektívy“. U prevažnej väčšiny národa to nutne vedie k vedomému pokrytectvu, dvojitvornosti, dvojitej morálke, schizofrenickej výchove detí, k zľahostajneniu a cynizmu, k rozkladu jeho mravných hodnôt. Jeho mravná a kultúrna spodina to využíva na obohacovanie sa, kariérizmus, presadzovanie sa v rozhodujúcich sférach hospodárskeho, politického a kultúrneho života spoločnosti, na brzdenie akéhokoľvek sociálneho, hospodárskeho, kultúrneho, umeleckého rozvoja — pretože stojaté bahno je práve jej živel. Celkový trend je jednoznačne taký, že omnoho ťažšie sa dnes u nás niekto presadí cez svoje schopnosti, charakter, invenciu, pracovitosť než cez päťolizáčstvo, partajný bonzom, cez partajnú demagógiu, tvrdé lakte, mafistické komploty, bezohľadnosť a krikl'úňstvo. Kto má niečo z toho prvého, musí mať nevyhnutne i to druhé, ak chce prejsť a po-

stupovať; kto má to druhé, nepotrebuje u nás už nič viac.

V situácii tejto narastajúcej mravnej krízy národa (ktorej rozmery už začínajú znepokojovať aj predstavitel'ov moci — vid' ich dokument o rozkrádaní apod.) som dospel k presvedčeniu, že nemám právo naďalej mlčať a skrývať sa tak pred možnými postihmi: preto som sa začal stykať s rovnako mysliacimi ľuďmi, preto som začal vystupovať ako samizdatový autor, preto som podpísal Chartu 77, preto som sa začal angažovať v nezávislých občianskych iniciatívach. Zmyslom tejto mojej činnosti je upozorňovať národ i jeho mocenských predstaviteľ'ov na krízovosť našej situácie, podnecovať rozum a burcovať svedomie našich ľudí, prebúdzat' ich z letargie a vyvádzať ich z pohodlného presvedčenia, že „aj tak sa proti tomu nedá nič robiť“.

3) Myslím, že každý hlas, ktorý sa dnes zdôvodnene kriticky ozve k našej súčasnej štátnej kultúrnej politike a k našej súčasnej krízovej situácii vôbec, ju aj nejakým spôsobom v konečných dôsledkoch ovplyvní. Nemusi sa to prejaviť hneď, ale už to, že takýto hlas dodáva odvalu ďalším ľuďom, aby sa prejavili a vyjadрили, veľmi závaží. To si veľmi dobre uvedomuje aj naša štátna moc a jej policajný aparát: nemajú nijaké ilúzie o skutočnom zmýšľaní absolútnej väčšiny národa, spoliehajú iba na to, že táto absolútna väčšina sa svoje skutočné zmýšľanie neodváži prejavíť. Aj keď asi nedospejeme až k takým manifestačným dňom národného protestu ako Chilania, musíme osobným príkladom viesť ľudí aspoň k tomu, aby stáli za svojim presvedčením v základných otázkach ľudskej slušnosti, solidarnosti, aby trvali na uplatňovaní svojich ľudských a občianskych práv, aby neskrývali svoje skutočné postoje. Štátna moc musí aj takto navonok poznať, že tu už nejde len o nejaké „extravagancie“ ojedinelých disidentov, ale že títo ľudia vyjadrujú mienku národa a národ s nimi nielen sympatizuje, ale aj za nimi stojí.

S tou mocenskou garnitúrou, ktorá nás dovedla do dnešnej situácie, sa — žiaľ — u nás nedá počítať, že nás bude z nej aj vyvádzať. Táto garnitúra dovedla „normalizáciu a konsolidáciu“ do konca, do všetkých jej katastrofických dôsledkov. Táto garnitúra vyťažila z tejto „normalizácie a konsolidácie“ pre seba všetko, čo sa len dalo, žije a tyje z nej. Je to garnitúra obdobná poľskej pred Jaruzelskim. S touto garnitúrou sa nedajú robiť kádárovské reformy — a ani žiadne iné progressívne reformy. Je to garnitúra zaťažená svojím destruktívnym „konsolidačným“ poslaním. Základným praktickým krokom zo strany štátnej moci musí byť teda u nás radikálna prestavba, výmena tejto garnitúry: to je jediný možný počiatok východiska z daného stavu. Konsolidačná garnitúra nomenklatúrnych kádrov sa celkom zákonite zvrhla na mravné bahno spoločnosti: to boli tí, ktorí uvideli svoju šancu pri čistkách a boli ochotní „do toho ísť“, keď z toho kynuli tučné prebendy. Preto je dnes pokrytecké plakať nad rozliatym mliekom a čudovať sa: ako je to možné, že práve tam najviac kvitne úplatkárstvo, korupčovníctvo, mafistické praktiky, neodobnosť a nekompetentnosť, rozkrádanie socializmu, život na vysokej nohe, pokračujúci v našich pomeroch akékoľvek známe praktiky vojnových zbohatlíkov, predvojnovovej buržoázie, či voľakedajších domácich feudálov? Ak by to strana a vláda so svojimi výstrahami a dokumentami proti „nežiaducim“ javom a tendenciám myslela úprimne, musela by začať práve odtiaľto, tj. predovšetkým od seba.

4, 5) Toto vnútorné konsolidačné umrtvenie nášho kultúrneho a spoločenského života sa veľmi výrazne prejavuje i navonok. Naše mocenské orgány sa snažia presadiť jediný typ stykov so svetom, a to styky na oficiálnej vládnej a straníckej úrovni, teda styky, ktoré sú plne pod ich kontrolou, ktorých plody sa domov medzi národ dostanú len v prísne preverenom, scenzurovanom obsahu a rozsahu. Všetko ostatné prehlasujú za nelegálne. Západné demokracie sa tomuto ich tlaku a výkladu v podstate podvolujú, pretože si nechcú robiť „neprijemnosti“: naše mocenské orgány totiž na každý ich pokus o prekročenie tohto rámca spúšťajú veľký krik o zasahovaní do vnútorných záležitostí, o štvaní, podrývaní atď. Nevládne inštitúcie a organizácie Západu by však mali dôsledne trvať na voľných stykoch s našimi ľuďmi, s predstaviteľmi našej kultúry, na svojom práve stykov mimo oficiálnu československu mocenskú štruktúru; musia si uvedomiť, že u nás oficiálne povolené, uznávané inštitúcie a organizácie sú *vždy* mocensky viazané, *vždy* politicky poplatné moci, oficiálnym mocenským stanoviskám, že proti nim nemôžu zastávať žiadne iné alternatívne stanoviská. Preto by sa nevládne inštitúcie a organizácie Západu mali viac obracať na jednotlivcov, osobnosti u nás, na ľudí kompetentných v predmete, o ktorých v tom ktorom prípade ide — a to tak zo štruktúry,

ako aj mimo ňu.

Ziaľ, skutočnosť je taká, že kým sme boli v československej štruktúre, dostávali sme aj od partnerských inštitúcií a organizácií na Západe ich publikácie, pozvánky, žiadosti o príspevky apod., ale s vyhodnotením z univerzít a vedeckých ústavov, z filozofických, sociologických a iných spoločností sme však nakoniec fakticky prestali jestvovať aj pre svetový filozofický, sociologický a i. kongres, pre sympóziá a konferencie, pre časopisy a zborníky, pre rôzne výbory, redakcie a vedecké rady apod. Zistili, že takýto styk naráža u čs. oficiálnych miest na ťažkosti a tak s ním postupne prestali, alebo ho previedli do iných rovín. Treba si však uvedomiť, že aj keď sa nedá počítať s tým, že by sme takýmto pozvaniam mohli vyhovieť, už fakt dôvodu neúčasti by hovoril sám za seba. Aj preto by teda mali trvať na normálnych, legálnych formách styku s nami, vrátiť ich do tej roviny samozrejmosti, v ktorej boli kedysi a z ktorej sa ich našim mocenským orgánom podarilo vytlačiť.

Prirodzene, pomôcť si tu musíme predovšetkým sami, a čo vo sfére nášho kultúrneho života nevýjde od nás samých, čo nebude produktom nášho úsilia a našej invencie, nemôže za nás spraviť nikto iný. Barieru postavenú na koncepcii „dvoch svetov“ a „dvoch kultúr“ však môžeme prekonať iba spoločným úsilím.

RADIM PALOUŠ

1) Vyučoval jsem po dvacet let na univerzitě. 26. ledna 1977 jsem od rektora univerzity Karlovy Zd. Česky, častého oficiálního zástupce Československa na mírových a jiných konferencích, dostal vyrozumění, v němž stálo, že zrušuje okamžitě můj pracovní poměr, přičemž (cituji) „důvodem k tomuto rozhodnutí je skutečnost, že jste podepsal protisocialistické prohlášení „Charta 77“. Tím jste porušil pracovní kázeň tak hrubým způsobem, že Vaše ponechání na pedagogické fakultě Univerzity Karlovy . . . není možné . . .“ „Hrubým porušením“ byl můj podpis na dokumentu, který vyzývá k dodržování zákonů především v oblasti lidských práv, přičemž tato práva se reprezentace Československa zavázala — po schválení na všech příslušných instancích stupních — uplatňovat! Ode dne, kdy byl dopis datován a kdy mně byl doručen úředními posly, jsem nejen nesměl mít styk s univerzitními studenty, nýbrž nemohl jsem (a nemohu podnes) u nás ani publikovat v časopisech své studie a v nakladatelstvích své knižní práce. V kulturní veřejnosti se po mně prostě měla slehnout země.

2) Nebyla to ovšem první šikana, která mě v mém životě potkala, a nebyl jsem sám, kdo byl postižen, a nebyla to jediná příležitost, při níž byli postihováni kulturní činitelé všech druhů a úrovní. Československá společnost prožila takových kulturně likvidačních vln více: ve čtyřicátých letech za nacistické okupace, v padesátých letech za tzv. stalinismu, v sedmdesátých letech za tzv. normalizace, koncem sedmdesátých a v osmdesátých letech vlnu „chartistickou“. Jakkoli však exekutiva usilovala o naprosté dosažení svých rigorózních cílů a byť k tomu disponovala všemi mocenskými prostředky, nikdy se jí nepodařilo dílo dovést k požadovanému konci. Spiritualita, inkarnovaná v našich národech, dokázala i za nejkrutějších podmínek svou rezistenci: vždy se našli tací, kteří psali

a vůbec vytvářeli kulturní hodnoty nezávisle a vzdor všem tlakům svobodně — byť třeba jen pro omezený okruh účastníků. Tak vždy vedle oficiálně pěstovaného konformního „kulturního vyžití“ plápolal nezhasený plamínek „paralelní“ kultury (i když epiteton „paralelní“ se počalo užívat až v posledním represivním údobí). Ostatně to je přece zcela přirozená reakce kultury jako takové: jakmile je znásilňována, rychle a nezmanipulovatelně převede své akcenty mimo dosah brutální moci. Té potom k obhospodařování poskytne odnože jen velmi pokleslé a kulturně dementní.

3) Pokud státní kulturní politika vychází z byrokraticky centralizované představy a reglementuje podle pokynů „shora“ veškeren občanský, a tedy i kulturní život, potom produkt vypadá podle toho. Aby si úřady alepsoň nějak zajistily konzum a odběratele své indoktrinace, svého vládnutí nad kulturou, vycházejí z nejobanálnějších zřetelů, co se „lidově“ žádá v oblasti kultury. Výsledkem je pokleslá, kulturně zkomírající, konzumu se podbízějící „lidovost“ výtvořů konformních posluhů. Není v možnostech svobodně, nekonformně tvořících jedinců ovlivňovat oficiálně ordinované vysílání v televizi, v rozhlase, ediční politiku, filmová a divadelní představení aj. Mohou sice v ústraní (třeba i ve vězení) tvořit nezlomeně a volně dál, avšak pronikání k sluchu občanské veřejnosti je ne-li prakticky (statisticky) nemožné, tedy velmi obtížné. Ti, co mají výkon politické moci ve svých rukou, nechápou a mají zakázáno chápat, že představa o uniformní kultuře, kterou jsou povinni jednotně a subordinovaně zastávat a prosazovat, je sama o sobě nekulturní, že kultura bytostně vyžaduje respekt k svobodě tvůrců kulturních hodnot, k pluralitě výrazů, ba že vyžaduje toleranci i k tomu, co se příslušníkům vládnoucí byrokracie zrovna nelíbí.

4) Součástí direktivní koncepce monopolizované kulturní politiky je i to, že státní moc rozhoduje o vhodnosti a nevhodnosti kulturních styků mezi národy a mezi kulturami: byrokraticky se určuje, které kon-

takty se navazovat smějí a musí a které jsou nevhodné a nepřipustné. Aparát státní exekutivy nakonec určuje, která filozofická, beletristická, filmová aj. díla lze vyvážet a dovážet a která nikoli, shora se panský a vševedoucně rozhoduje o tom, co vlastně je vědecké a co nevědecké. Výkonnému aparátu je lhostejné, jak tím škodí vlastní zemi, nevadí mu, že tím perspektivně podkopává vlastní mocenské postavení v zemi, již usiluje zcela podržít svému řízení, ba nehledí ani na vlastní aktuální bezmoc v tomto ohledu — vždyť nakonec proti jeho vůli jinde i doma nové myšlenky a nová díla nejen vznikají, ale se i šíří, a to přes všechny zákazy a příkazy, přes všechny hranice a železné opony. Kéž by ti, co disponují politickou mocí, nahlédli marnost svého centralisticky totalitního usilování, kéž by uznali pravé poslání úředního aparátu: střežit a ochraňovat plnost a bohatství kulturního života, sama sebe uskromnit, být nikoli pánem nad otroky, ale služebníkem-hospodářem, pečujícím o spontánní růst svobodně tvořících občanů. Evropské kulturní fórum je jednou z významných příležitostí, aby byla nahlas vyslovena potřeba tohoto zásadního uskromnění byrokratického řídicího státního aparátu. Takové uskromnění stojí přece jakožto kulturní prin-

cip ještě přede všemi tzv. vnitřními záležitostmi. Žádná exekutiva si nesmí osobovat právo vyhlášovat, že požadavek svobodné kulturní plurality je zasahováním do „vnitřních záležitostí“. Kultura jako taková stojí svou svobodnou určeností vždy před jakýmkoli takovýmto odvolávkami.

5) Ti, kdo se zvou kulturními — ať už jako ti, co kulturu tvoří nebo jako ti, co se jí účastní jako čtenáři, posluchači, diváci apod. — prostě všichni kulturní lidé jsou přímo odpovědní za svobodný život kultury, a to kdekoli na světě. Svět je dnes jeden a neexistuje oblast, jejíž kulturní poměry by se nás netýkaly. Je otřesen, že existují v našem prokomunikovaném světě oblasti kulturního útlaku. Otřesen by vlastně měl být každý kulturní člověk. Český filozof Jan Patočka, jeden z prvních tří mluvčích Charty 77, označil za významnou skutečnost občanského života vznik „společnosti otřesených.“ Takové společenství znamená, že — jsa otřesen a vytřesen ze své uzavřené egocentrické, etatocentrické či etnocentrické ulity — se stavím na stráž a co strážce a ochránce čehosi, co mě povolává k odpovědnosti ochraňovat a střežit prostor pro bytostné určení pravého tvůrčího žití zde i onde, prostor pro sebe i druhého: prostor pro kulturu.

FRANTIŠEK PAVLÍČEK

1) *Podobně jako člověk, který v mládí pomáhal rozdělat ohýnek, v dospělosti v něm sám pohořel a na prahu stárí se z toho podomácku kurýruje. Popálení prý někdy umírají zadušením, protože zbytek jejich pokožky nestačí na okysličování organismu.*

2) *Kdybych byl cizincem, nevěřil bych, že je možná. Pro domorodce je zahanbující. Pokud si na ni nezvykli. Dá se přece namítnout: „Některým umělcům bylo sice znemožněno publikovat veřejně pro tisíce lidí, ale část z nich má dosud možnost počítat své neveřejné diváky a čtenáře aspoň na desítky. Je to tedy podstatné omezení, ale ne úplná likvidace.“*

3) *Stačilo by realizovat vyhlášené zásady a programy, dodržovat přijaté závazky, plnit dané sliby.*

4) *Co nejvíc pravdivých informací ze světa, ale i z domova. Povzbudilo by mne, kdybych mohl doufat, že jakékoli konkrétní kroky se u nás projeví v praxi aspoň trochu pozitivně a ne naopak.*

5) *Kultura je neoddělitelná součást života společnosti stejně jako politika nebo ekonomika. O jejím oživení se proto nedá mluvit bez odpovídajících změn ve všech ostatních oblastech. Zahraniční instituce mohou k tomu přispět snad i tím, že se zbaví iluzí, že pochopí skutečnou povahu jistých systémů a odhadnou, čím ty v budoucnosti mohou poznamenat jejich vlastní existenci.*

LENKA PROCHÁZKOVÁ

1) Patřím ke generaci, která osudový rok 1968 prožila už na prahu dospělosti, bylo mi tehdy sedmáct let. Dnes je mi dvakrát tolik, čili celou polovinu života jsem prožila v nesvobodné zemi. Před politickým uvolněním, které vlastně začalo už v polovině šedesátých let, jsem byla ještě dítě, příliš jsem nevníkala politické události a s tím související kulturní situaci v Československu. To vše uvádím jen proto, že mi připadá zvláštní, jak jeden jediný rok intenzivně vnímaný dokáže ovlivnit názory a osud člověka pro celý příští život. Měla jsem to štěstí, že jsem ještě mohla studovat, i když s velkými obtížemi (ve čtvrtém ročníku jsem byla donucena přestoupit z novinářské fakulty, kde se vyměnilo vedení, na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy) a roku 1975 jsem promovala. Ovšem žádnou práci v oboru jsem už nenašla, takže od roku 1977 až do dnešního dne dělám uklízečku v divadle. Je to zaměstnání s velice nízkým platem, ale pro mě má aspoň tu výhodu, že po skončení práce mohu hned odejít a věnovat se v ušetřených hodinách psaní.

Kromě několika povídek, které jsem před podepsáním Charty 77 uveřejnila pod pseudonymem v sobotních přílohách novin, jsem nikdy veřejně nepublikovala. Moje knížky vycházejí pouze v samizdatu a v exilových nakladatelstvích, některé prózy byly taky publikovány v němčině. Z toho plyne, že kromě skupiny přátel a malé hrstky náhodných čtenářů mě jako autorku v mé zemi nikdo nezná. S touto situací jsem však počítala už od začátku, od chvíle, kdy jsem souhlasila s opisem své první knížky pro edici „Petlice“. Byla jsem taky upozorněna přáteli, jaké důsledky pro mě z tohoto rozhodnutí budou plynout. Mám za sebou několik nepříjemných výsledků a před několika týdny mi byl taky zabaven pas. Dnes už tedy nemohu cestovat ani do socialistických států. Co se týče ohlasů na mé knížky: česká oficiální kritika se o mé dílo pochopitelně nezajímá, protože není veřejně publikováno, ale těch několik samizdatových novinářů a kritiků mé práce sleduje, nemohu tedy říct, že bych žádný názor a posudek nedostala. Ovšem velice mi chybí odezva široké čtenářské obce a přiznám se, že i ten pocit vidět svou knížku ve výkladě pražského knihkupectví. Ale myslím, že starší autoři, kteří tohle kdysi zažili a dnes

už po mnoho let ve vlasti publikovat nesmějí, to nesou daleko tíživěji, někteří dokonce přestali psát. Jistou vinu na tom má i malý zájem zahraničních nakladatelů o současnou českou a slovenskou literaturu. Málokterý zakázaný spisovatel může žít jen ze svých zahraničních honorářů, případně podpor. Většina z nás potřebuje k tomu, aby uživila rodinu, ještě druhé neatraktivní povolání (uklizečky, hlídači, skladníci, topiči atd.). Tato zaměstnání nás okrádají o čas, energii i náladu, na druhé straně nám zajišťují denní komunikaci s lidmi, kteří nepatří k zakletému kruhu, což udržuje v rovnováze naše povědomí o situaci v zemi.

Proti oficiálně uznávaným autorům máme jednu obrovskou výhodu, píšeme tak, jak pokládáme za nutné a necítíme nad sebou žádnou cenzuru. Za tuto velikou svobodu, kterou jsme si sami vzali, však musíme denně platit. Někteří po letech rezignovali a odjeli natrvalo do zahraničí. Takové odchody na nás, co zatím setrváváme zde, vždy dopadají tíživě, ale chápeme je, protože nemůžeme měřit rozhodnutí jiných svými vlastními kritérii.

2) Myslím si, že osud domácí české literatury není tak truchlivý, jak se mnohým přátelům venku jeví. Rozhodně si nepřipadám jako na děravé lodi, která se

sice ještě nepotopila, ale už se to dá čekat každou chvíli. Naše loď není děravá, má jenom utrhané plachty. Vesluje ručně a protože je nás málo, plujeme pomalu. Ale zatím jsme neztratili kompas, v podpalubí ještě zbývá řada sudů s pitnou vodou a kázeň v mužstvu je dobrovolná, demokratická. Řečeno prozaicky, myslím si, že národní literaturu může v dobách temna zachránit i jen několik výjimečných knih. A taky si myslím, že pár knih tohoto kalibru už napsáno bylo. Pochopitelně i Nobelova cena Jaroslavu Seifertovi je velikým povzbuzením a pohlazením.

5) Velmi snadná odpověď. Zahraniční kulturní instituce mohou pro nás udělat to, že budou naše díla sledovat, překládat a vydávat. Nejde jen o finanční přínos autorovi, nebo o zachování sebevědomí, či o pocit, že nemluví do prázdna, jde i o to, že zdejší úřady přece jen jednají jinak se spisovatelem, jehož knihy se tisknou v několika světových jazycích a jinak s tím, který je opisován pouze pro samizdat.

(Pozn. red.: K otázkám 3) a 4) se L. Procházková nevypravila.)

JIŘÍ RUML

1) V květnu 1969 nové Husákově vedení KSČ zakázalo časopis Reportér, kde jsem byl zástupcem šéfredaktora, rozpustilo a rozešlo naši redakci, jakož i kolektivy dalších novin a časopisů, a postupně zbavilo zaměstnání tisíce publicistů v tisku, rozhlasu, televizi, zpravodajském filmu, v krajských, okresních, místních a závodních novinách. Dokonalá čistka měla za následek ztrátu povolání nejen novinářských, ale i příbuzných v nakladatelstvích, knihovnách, dokumentacích, informačních službách apod. Z někdejších psavců se stávali psanci. Mnozí z nás byli stále častěji vyslýcháni politickou policií, zatýkáni a vězněni. Každá neoficiální tvůrčí práce je navíc provázena rizikem trestního postihu podle několika paragrafů (pobuřování, hanobení republiky a jejího představitele, snižování vážnosti prezidenta, hanobení státu světové socialistické soustavy, poškozování zájmů republiky v cizině). Od r. 1981 jsem trestně stíhán za tzv. podvracení republiky s výměrou trestu od 3 do 10 let. Toto trestní řízení (vztahující se i na mého syna Jana, narozeného 1953 v den Stalinovy smrti) nebylo dosud zastaveno a mohlo by být kdykoliv obnoveno, případně rozšířeno. Stíhán je totiž každý, kdo písemně upozorňuje na tento stav, jakmile se dílo dostane do styku s veřejností, ačkoli čs. vláda signovala Mezinárodní pakty a tím se de facto zavázala včlenit jejich ustanovení do našeho právního řádu.

2) V takové situaci možno sice psát do zásuvky, ale dramatik, herec, režisér, kameraman, moderátor potřebují výrobní prostředky a zejména diváky, obecenstvo, spíkr posluchače, spisovatel kromě tiskárny též čtenáře a koneckonců i novinářská práce je provždy závislá na souzvuku s konzumenty. Přitom publicisté zbavení práce v redakcích mají zavřené dveře archivů, veškerá dokumentace je jim nedostupná (roky 1968-69 i aktivním řadovým redaktorům), stejně tak jsou pro ně uzavřeny univerzitní a jiné státní knihovny, kde se zájemce musí vykázat potvrzením svého zaměstnavatele, chce-li si vypůjčit odbornou literaturu. Při domovních prohlídkách, konaných namnoze bez souhlasu prokurátora, Státní bezpečnost nemilosrdně zabavuje soukromé archivy, časopisy, výstřižky, výpisky, fotografie, korespondenci, knihy, jakékoli vlastní poznámky, rukopisy, kopie článků i s uhlovým papírem, veškerou zahraniční literaturu i výtisky a samizdatové průklepy autorů na indexu, ba dokonce básnické sbírky nositele Nobelovy ceny za literaturu národního umělce Jaroslava Seiferta. Přes mnohé urgencye takto zabavené písemnosti nedostane majitel zpět a když je souzen, obvykle propadají zničení jako tzv. závadové. Zabavovány jsou dále psací stroje, kazety s nahrávkami, filmy, promítačky, kamery (naše rodina takto přišla už o čtyři psací stroje). Proti tomu není žádné odvolání. Není proto divu, že někteří autoři rezignují z únavy nebo ze strachu, postupně odcházejí do ústraní, ze světa nebo za hranice, jiní si pak sami poslušně nasazují náhubek a netvoří, co by chtěli a měli, dokonce jsou ochotni vypustit z hotových prací pasáže, které by mohly dráždit moc. Tyto škody jsou nenahraditelné a neblaze se promítnou i do budoucnosti, neboť mnohá díla zmizí nenávratně nebo nebudou už nikdy stvořena a podle mého soudu mladá nastupující generace není zdaleka tak početná ani odhodlaná.

Sám píšu sice dál pro sebe a své přátele, ale bez větší odezvy, která je pro novináře jediným měřítkem jeho schopností a taky potěšením, když není placena. Stále více si však připadám jako trosečník na pustém ostrově, z něhož své články vysílám jen v uzavřené láhvi na rozbouřené moře v naději, že si je snad jednou přečtou naši potomci, budou-li mít ještě čas a zájem, ale stejně jim naše svědectví bude asi připadat jako anachronismus minulých století.

3) Doposud, a to trvá už šestnáct let, jedná režim s lidmi jinak smýšlejícími, podle něho tedy neposlušnými, pouze prostřednictvím Státní bezpečnosti a soudů. Jákýkoli jiný dialog odmítá. Tváří se, jako by nás

nepotřeboval, ale současně si musí být vědom, že existujeme. Strach z konfrontace názorů vede nakonec k sterilnímu myšlení, k degeneraci celé společnosti. Dokud si tohle dnešní vládcí (nebo jejich nástupci) nepřipustí, dotud se nedočkáme vzkříšení, přičemž nebude snadné získat důvěru, že to myslí doopravdy a taky ne každý z nás bude napříště ochotný s nimi vůbec jednat. Prohospodařili příliš mnoho a k dialogu nelze přece nutit jen prostřednictvím policejních obsílek.

4) Izolace je dost citelná jak ve zdrojích, tak ve stycích. Postrádáme nejen styk se světem, nýbrž i mezi sebou doma a s těmi v okolních státech, kde je podobná situace jako u nás. Chybí výměna zkušeností, vzájemné schůzky obvykle neujdou pozornosti početného represivního aparátu a jsou kvalifikovány jako „výtržnictví“, ačkoli se většinou odbývají v soukromých bytech. Za zvlášť nebezpečné jsou pak považovány návštěvy západních cizinců, kteří bývají ostře sledováni a hrozí jim při styku s námi vyhoštění z republiky. Přesto si myslím, že by se neměli dát odradit; čím častěji k takovým zásahům dojde, tím průkaznější bude zdejší porušování zásad mezinárodní spolupráce, ostuda nepadne na naše hlavy. Tuhle bariéru třeba prorážet a tady by mohlo velmi pomoci Evropské kulturní fórum tím, že by se stalo tribunou též jiných, neoficiálních názorů, aby tak působilo k urychlené erozi zdánlivě monolitních ideologií. Vzduch, který nemá možnost volně proudit jejich trhlinami, bývá nedýchatelně zatuchlý.

5) Když nás bojkotují naše úřady a instituce, je to sice smutné, ale z jejich strany pochopitelné, horší je, že nás neberou dost vážně ani některé zahraniční výpravy, které sem jezdí oficiálně vyjednávat o zmírnění mezinárodního napětí. Tak třeba předseda kanadského parlamentu John Bosley, doma jistě zapřísáhlý demokrat a liberál, při odjezdu z Československa prohlásil, že mu návštěva „otevřela oči a zároveň poskytla potěšení“. Jménem celé delegace pak řekl, že „to bylo skutečně šest krásných dní“. Proti gustu žádný dišputát, s kým však mluvil kromě oficiálních hostitelů, že je tak nadšený? Vzpomínám si, jak se kdysi za války některé mezinárodní inspekce v nacistických koncentračních táborech uspokojily tím, že „Arbeit macht frei“.

Jestli si někdo u nás a bohužel i venku myslí, že nepředstavujeme dostatečně reprezentativní výběr společnosti, pak by si měl uvědomit, že i ledovec ční nad hladinou moře jen jednou devítinou svého skutečného objemu.

MILAN ŠIMEČKA

Slepují si z otázek, které byly položeny v anketě, otázku vlastní. Je to otázka, která se ptá na rozsah pohromy, která postihla československou kulturu v její každodennosti, v jejím všedním oblečení v novinách, časopisech, v televizi a v rozhlase, v její konfekci kulturních domů a kin, v její roli normotvůrce běžné lidské komunikace. A tu chci hned říci, byť by to znělo paradoxně, že nejvíc neutrpěla v posledních patnácti letech kultura, o kterou se hlavně strachujeme, tj. literární, divadelní, filozofická a jiná tvorba. Ta byla sice zahrnuta do přísně střeženého soukromí, do ghetta, jak se také říká, zde však přežila ve vynalézavých, podivných formách a dala by se dokonce říci, že rozkvetla. Za vydatného přispění kulturního exilu a západní kulturní veřejnosti vešla pak i ve známost. Skutečná pohroma postihla především kulturu naší každodennosti, tu, se kterou přicházíme denně do styku, jež počíná ranními novinami a končí večer televizní obrazovkou.

Hlavně tato kulturní každodennost je ochrnutá křečí, jež naši zemi postihla v prvních letech po roce 1968. Je to křeč, která nedovoluje dýchat, volně se pohybovat, natož aby dovolovala normálně myslet a tvořit. Počínaje prvním rokem dospělosti neokusila moje generace nikdy toho, čemu se říká svoboda kultury. Možná proto nad takovým pojmem ani příliš nehlobáme, zdá se nám být utopický. Poznali jsme jen ohromující rozdíl mezi kulturou neustále bojující o svobodné vyjádření a kulturou, která na svobodné poselství už rezignovala.

Stydím se to skoro říci, ale mám dnes dojem, že by nám bylo nyní asi lépe, kdybychom se nepokoušeli zaručit svobodu kultury jakýmsi obrozeným socialismem. Kdoví jestli není nejdůstojnějším posláním kultury zápasit v nesvobodě o svobodné poselství? Nicméně to byl ten přerýv, to trauma politické moci, ke kterému se křeč stále vztahuje. V paměti dohlížitelů je

zakódován každý znak tohoto šťastného období, nejen v podobě koncepcí, myšlenkových celků a hesel, ale dokonce i v podobě jednotlivých slov a vět. Druhý poločas našich novodobých kulturních dějin je neustále ochromován poukazem na konec poločasu prvního.

Toto poukazování zasahuje celou kulturu, od středu až po její okraje. A nejtěžší se projevuje právě v kulturní každodennosti, to znamená v té kultuře, kterou obyvatelstvo denně spotřebovává současně s chlebem, masem, elektrickým proudem a benzínem. Právě tam je spoušť, kterou nadělala patnáctiletá křeč, která naši kulturu ovládá, nejviditelnější. Nechci se rouhat, ale odvažuji se říci, že symbolickým výrazem naší kulturní nemoci není ani tak řada umlčených spisovatelů a věznění slavného divadelního autora, ale spíše řada mladistvých televizních komentátorů lhoucích bezostyšně do každé domácnosti a permanentní veřejná přítomnost pokrytectví, bezduché fráze a nestydící se hlouposti. Neznám jiné období v našich dějinách, kdy by všechny tyto jevy narážely jen na lhostejnost, apatii a tajný úšklebek.

Po tolika letech pomalu ztrácíme jistotu, jestli to bylo skutečně tak, že jsme čítávali pět až šest týdeníků, které byly informativní, inteligentní a zajímavé, přestože nebyly svobodné. Nyní nemáme už patnáct let jediný živý kulturní týdeník anebo noviny, které by tiskly i něco jiného než hotové zpravodajství tiskové kanceláře. Máme jen literární přílohy stranických týdeníků, které jsou většinou nečitelné. Snad se nemýlím, když řeknu, že od dob národního obrození na začátku minulého století není nic podobného v kulturních dějinách zaznamenáno.

Některé notoricky známé projevy našeho kulturního života mají přímo anekdotickou povahu. Na všechny veřejné kulturní produkce musí být vždy naroubována nějaká umělá ideologická visačka, aby se služebnost kultury vůči státu neztratila nikdy ze zřetele. I koňské dostihy jsou například zasvěcovány nějakému výročí z bojů dělnické třídy. Za patnáct let

se vytvořily zvyklosti, které už nejsou kontrolovatelné zdravým rozumem.

Na veřejnosti se nemluví, všechny projevy se jen čtou. Zdá se, že se pomalu ztrácí schopnost lidské komunikace. Normální řeč se mluví už jen v privátních kroužcích. Veřejné promluvy opanoval umělý jazyk, který nemá daleko k Orwellovu newspeaku. V televizních a rozhlasových rozhovorech otázaný zopakuje poslušně celou otázku a odpoví žádanou frází. Stejně už mluví i děti ve škole. Ochrvnutí živé kultury vyvolává zástavu samostatného myšlení už od školních let.

Až na malé výjimky neexistuje kulturní kritika a neexistuje ani běžná kulturní informace. Do divadel a do kin se chodí na základě dobrozdání přátel a známých. Z domácích pramenů se československý občan nedozvěděl nic o ohlasu Formanova filmu *Amadeus*, přestože byl film zčásti natočen v Československu a že se na něm podílela i řada našich tvůrců.

Tyto důvěrně známé absurdity našeho kulturního života nelze bohužel odbýt jako okrajové anomálie a těšit se aspoň z toho, že představení Národního divadla jsou vyprodána a že Česká filharmonie hraje stejně dobře jak před lety. Je to právě ona pokleslá kulturní každodennost, která neblaze formuje národní vědomí. Ochrvnutá kultura, přísně hlídána a ještě usmýkaná i autocenzurou nabízí veřejnosti k věření ideologicky upravenou skutečnost našeho světa i světa vně naší zkušenosti. Tato podsunutá, účelově přepracovaná skutečnost se zahnížďuje na místě prožitých zkušeností a vytváří ve vědomí národa schizofrenní stavy, a plodí také hlubokou nedůvěru k mravnímu smyslu bytí, o jehož formulaci kultura od nepa-

měti usiluje. Odtud se pak šíří všeobecná mravní apatie a masový příklon k lehce spočítatelným materiálním hodnotám, na což si dnes smutně stěžují i ti, kteří před patnácti lety podřídili kulturu pragmatickým politickým potřebám. Nařikají nad mlékem, které sami rozlili.

Lze si jistě představit, že nejzřejměji působí křeč kultury na novou generaci, která se nepamatuje na kulturu zápasící o svobodné vyjádření. Tato generace má sice ke kultuře šedesátých let stejně obdivný vztah, jako měla naše generace ke kultuře dvacátých a třicátých let, vnímá ji však také jako více či méně ztracený ráj. Zbytečné potřeby masmédií poskytují mladší generaci stále méně času k zamyšlení a vybízejí ji k tvorbě podle téměř průmyslových metod. Dobrých knih máme co by na prstech spočítal, ale televizní seriály máme na vývoz. Jen na okrajích širokého pole kulturní každodennosti se objevuje naděje v podobě tvorby malých divadel, hudebních skupin, pokoutních recitálů, společného čtení, bytových filozofických seancí, výstav a jiných fenoménů, které z kultury nežijí, žijí naopak pro kulturu.

Jestliže Evropské kulturní fórum přispěje k volnějšímu proudění duchovních hodnot, může to československé kultuře jen pomoci. Jak se to má konkrétně dělat, vědí jistě lépe ti, kteří takové možnosti zvažují. Všichni však víme, že nejde jen o kulturu, tíživá situace československé kultury je zčásti i plodem tíživé situace, ve které všichni žijeme jako obyvatelé rozděleného kontinentu. Nezapomínat na nás by však nemělo být jen aktem dobré vůle, lepší by bylo, kdyby zájem o nás vyplynul z poznání, že v příběhu československé kultury se jako v oné příslovecné kapce vody zračí mnohé špatné možnosti současného světa.

JAN ŠIMSA

1. Spolu s paní profesorkou Boženou Komárkovou jsem přesvědčen, že základním vyjádřením počáteční i pozdější české reformace jsou „Čtyři pražské artikuly“ z roku 1419 a že byly podnětem k reformám církve i celé národní společnosti a později přínosem k evropskému zápasu o svobodu svědomí, svobodu myšlení a vůbec o lidská práva.

První jejich článek požaduje, aby „slovo Boží po království Českém svobodně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno, jakož Spasitel náš prikazuje“.

Od roku 1954 do roku 1975 jsem byl kazatelem, později i farářem československé církve evangelické, z toho posledních třicet měsíců již bez státního souhlasu k veřejnému působení. Dílo kazatele dochází naplnění v okamžiku, kdy jeho posluchači jeho slovo slyší, reagují na ně a ovlivňují slovem nebo skutkem další dílo kazatele.

A tak je pro mne první požadavek Pražských artikulů stejně aktuální jako v roce 1959, kdy jsem do Křesťanské revue napsal výzvu „Aktuálnost Čtyř pražských artikulů“ a uveřejnil ji zároveň s ostatními hlasy volajícími v naší církvi (i mimo ni) po „nové orientaci“, kterou jsme pak probíjávali v rozhovorech, přednáškách, literární či písněvé tvorbě a v praktickém působení mezi lidmi ve sborech (farnostech) i na veřejnosti.

Pocituji své desetileté kazatelské odmlčení podobně, jako odněti levé ledviny také před deseti lety. Je to umenšení mé existence, redukce, kterou zbylá ledvina a celý organismus vyrovnává s přetížením a se zvýšeným nárokem na všechny funkce.

Redukování svobody projevu, duchovní a umělecké tvorby považují nejen za něco nenormálního, ale též za výzvu nucené redukci se nepřizpůsobit a odlišujícím omezením na kusého konzumujícího občana se nepodvolit.

Je třeba znovu vyhlásit reformní požadavek svobodného kázání slova Božího — a nejen po království Českém!

2. V roce 1973 jsem napsal svému příteli spisovateli Alexandru Klimentovi, že mi byl vzat „státní souhlas“ ke kázání a dalšímu veřejnému působení. Odpověděl mi, že on a jeho přátelé byli zbaveni souhlasu k veřejnému výkonu svého povolání již před několika lety.

Postupem let jsem si uvědomil, že evangeličtí kazatelé, a nejen evangeličtí — brzy byli zbavováni možnosti veřejně působit i kazatelé dalších církví — jsou součástí celé kulturní národní obce, která trpí jejich odmlčením stejně jako nuceným odmlčením spisovatelů, básníků, novinářů a filmařů. Spolu s ní jsme všichni podrobováni nejen redukci své existence s výhledem na její likvidaci, ale zároveň zkoušce odolnosti a životaschopnosti.

Živoří a odumírá nejen evangelická národní obec, ale nemocí k smrti je postižena celá obec. Některé pří-

znaky ukazují na rychle postupující nekrózu, asi též proto, že funkci vyoperované ledviny nekompensovaly dost rychle ostatní části organismu. Nikdy jsem nepovažoval řeči Milana Kundery a jiných myslitelů střeoevropského původu o kulturní genocidě jen za literární nadsázku.

K velikosti Jana Ámose Komenského patřilo i to, že si v určité situaci uvědomil — právě v exilu — že jeho Jednota bratrská zemře, a napsal proslulý Kšaft umírající matky Jednoty bratrské. V něm odkazuje umírající Jednota všechno, co dostala darem nebo co vy-pěstovala, národu českému a moravskému.

A Jednota skutečně zahynula. Hlásí se k ní sice jiné jednoty a konají po celém světě pozoruhodné vychovatel-ské, sociální a kulturní dílo v jejím duchu a její dědictví převzaly i ostatky v naší vlasti, ale Komenský viděl správně.

Nyní hrozí takové umírání národu nejen českému a moravskému, ale i slovenskému. Přesto mám naději, že česká a slovenská národní obec povstane a přežije! Základem mé naděje nejsou nějaké nevyčerpatelné síly národního génia, ale stále aktuální možnost spo-lehnout se na pomoc shůry, na sílu toho ducha, který se s oblibou opírá o bezbranné a dává sílu zdánlivě bez-mocnému klíčicímu semeni nadzdvihnout svým klíč-kem i hroudu. Či dává sílu kapce znovu dopadající prorazit kámen.

Křehké lidství, bezbranná pravda, bezmocná krása, útlý výhonek nového života je pro mne výzvou, abych je chránil a pěstoval a nehleděl na nesnáze s tím spo-jené a na vysokou nepravděpodobnost toho, že vlastní silou dosáhneme svých cílů.

Na rozdíl od Sisyfa znovu a znovu se lopotícího se svým balvanem do strmého vrchu, vidím nesení kříže do golgotského kopce jako plné naděje.

3. Nesoudím, že státní moc a oficiální instituce mohou udělat první kroky, které by se stávaly výcho-disky z daného tíživého a kritického stavu. Mívám po-cit, že metodě „reformy shora“ byla dána jakási po-slední šance v šedesátých letech. Dnes už shora mo-hou přijít jen nepřímé podněty a spíše v podobě od-straňování zábran, kamenů a hrud ležících na klíčicím osení. Státní moc má málokdy iniciační charakter. Posloužit životu může spíše vlastním omezováním, podržováním sebe sama právu, zákonům, lidskosti.

Ovlivňovat kulturní politiku je v možnosti nás všech.

DOMINIK TATARKA

Organizovaný, tzn. jednohlasný teror proti sloven-skej literatúre a slovenskej komunistickej intelligen-cii sa začal v rokoch päťdesiatych, pár rokov po Víťaznom februári 1948. Po obvinení z buržoázneho nacionalizmu a odsúdení dvoch predstaviteľov komunistickej inteligencie, básnika Novomeského, neskôr osláveného národného umelca, a dnešného najvyššieho predstaviteľa strany a vlády, strana zor-ganizovala Aktív slovenských spisovateľov, na kto-rom boli vytypovaní a jednohlasne celou obcou spiso-vateľov odsúdení ďalší štyria buržoázne nacionalis-tickí nepriatelia, nie náhodou dvaja najuznávanejší literárni kritici a dvaja najschopnejší prozaici. Medzi nimi i ja, autor štyroch veľmi čítaných a oce-ňovaných kníh. Obec spisovateľov ma jednohlasne odsúdila a poslala „k lopate“.

Je třeba podporovat i zdánlivě ztracený pokus o pro-lomení smrtonosného kruhu, jímž je život národní obce sevřen. Musíme stranit pravdě, pěstovat krásu, vážit si originality druhých i své, tedy učit se toleranci kom-binované horlivostí poznané pravdy, vzdělávat sebe i druhé.

Netušené možnosti mají občané, kteří jsou stále ještě v oficiálních strukturách. Bohužel často pro-padají ochromující pověře, že se „nedá nic dělat“. Vidím to na kazatelích a funkcionářích vedení církví, kteří z pocitu, že se nedá nic jiného dělat, zachraňují jen své osobní postavení a likvidují nebo omezují ob-lasti církevního života, a tak, jak by řekli naši husitští otcové, slouží ďáblu.

4. Od Evropského kulturního fóra očekávám vý-znamné kroky k překonání izolace evropských ná-rodů. Úplný duchovní život není dnes už možný bez vzájemného sdílení. Každý zájem kterékoliv instituce nebo osobnosti o kontakt s námi v Čechách, na Mo-ravě a na Slovensku je reálnou podporou zápasu nejen o svobodu, ale o vlastní duchovní život.

Svoboda tvorby a svoboda duchovního života ne-přichází v geografickém smyslu zvenčí, ale zevnitř. Z přátel ze zahraničí nám vždy nejvíce pomohl ten, kdo k nám v obležení nepřístupoval jako k chudým příbuz-ným, ale jako rovný k rovným, jako k lidem, kteří mají své zkušenosti, které zatím ještě do jeho země nepro-nikly nebo které již v průběhu dějin jeho spoluobčané nebo i on sám pozapomněli.

Stálo by ovšem za to se pokusit obnovit i v naší části střední Evropy mezinárodní křesťanská společenství jako je Křesťanské sdružení mladých lidí (YMCA a YWCA) nebo Světová federace křesťanského stu-dentstva, prosadit mezinárodní časopisy, které by mohl číst kterýkoliv občan podle svého rozhodnutí, jednat o likvidaci rušení rozhlasového nebo televizního vysílání.

Každý takový krok, ale i každé pravdivé slovo, každý podnětný článek, krásný obraz nebo lidský fil-mový snímek, vynález zachraňující přírodu nebo kte-rákoliv rozumná knížka tvůrce, který má sjednocenou, demokratickou Evropu jako svou vizi (jako vizi „země lidí“ podle A. de Saint-Exupéryho) a má naději pro celý svět, že bude žít v zápase o pravdu a skutečné lidství — je velkou pomocí pro Evropu a tím i pro nás v Brně.

Aké je moje celoživotné previnenie?

R. 1953 som napísal politickú satiru Démon súhlasu, ktorá podľa mienky akademika a národ-ného umelca predstavuje česť slovenskej literatúry. Satira vyšla r. 1957 knižne, do tlače ju mimochodom schvaľoval hlavný ideolog strany Vasil Biľak.

A ďalšie previnenie?

21. augusta 1968, v tragický deň československých národných dejín, som rečnil na námestí Bratislavy, hovoril som o slobode, na útechu národa trochu som si zaprorokoval, tvrdiac že na mieste, na ktorom som stál, na uprázdnenom piedestále po Stalinovom monumente, bude stáť socha slobody. Viedol som manifestáciu — celé mesto kričalo ako ja: „Bránime slobodu.“

Keď sa nám postavil do cesty sovietsky tank, roz-halil som hruď, po rusky vyzval veliteľa tanku: „Sem strieľajte, súdruhovia.“

Ale najväčšie moje previnenie?

Nekajal som sa, nikomu som ruku ponížene nebozkával, ďakujúc za porážku a poníženie. Do zväzku mojich zobraňovaných spisov, ktorý mal vyjsť, odmietol som úvodom vpísať svoju samohanu.

Obec slovenských spisovateľov bola morálne i existenčne lámaná na aktívoch, partgrupách, napokon po porážke preverovačkami. Dnes nijaká obec neexistuje. Bolo jej odňaté všetko: nakladateľstvo, časopis, podporovací spolok, letovisko.

Bola zlikvidovaná Matica slovenská, ústav i veľmi moderné nakladateľstvo so stotisícovým klubom čitateľov a veľmi modernými tlačiarňami (dnes je Matica iba archívom). Vatra národného povedomia, literatúra a spisovatelia v prítomnosti, bola plánovite udušená.

Ja osobne? Od okupácie 1968 žijem vo väzení tzv. administratívnych opatrení. V mene vyššieho stranického a štátneho záujmu bol mi odňatý pas, určená minimálna penzia, odňatá možnosť nájsť si doplnkovú prácu, aby som sa nemohol stykať s ľuďmi, telefón, korešpondencia kontrolovaná, dodávaná neskoro alebo vôbec zadržovaná. Moje knihy vyradené z knižníc a distribúcie. Nesmel som nič ani pod pseudonymom publikovať. Moje meno nesmeli sa spomínať ani negatívne. Neexistoval som. Často som bol predvolávaný na políciu, únavne, neraz urážlivo vypočúvaný pre malichernosti, napr. či som bol v Prahe a s kým som prišiel do styku.

Vojenská a politická okupácia upevňuje sa národnostnou a kultúrnou soviétizáciou. Štátna moc je dokazateľne, ba kríklavo nepriateľská národnému a historickému povedomiu malého, bezbranného národa. Neočakávam od nej nič dobrého. Štátne orgány dosiaľ ma považujú za triedneho nepriateľa. Nijaký vplyv nemám. Ak ešte pôsobím, pôsobím iba ilegálne a osobne.

Čo postrádam najviacej? Čítať, vidieť, stykať sa s ľuďmi, ktorí sú mi blízki, s ktorými si mám čo povedať. Sú to českí disidenti. Trpím, že nemôžem čítať všetky ich diela. Bolo by úžasné, keby sa táto literatúra vydávala a mohla voľne kolovať. Európske kultúrne fóra značne nám pomáhajú, všetka česť, ale ich sila zdá sa mi prislabá na to, aby sme tu doma prekonávali izoláciu. Po 68 roku vrchnosť je si príliš povedomá nebezpečenstva z hociakého i minimálneho uvoľňovania, že ukrivdené, urazené národy začali by hneď vybuchovať kultúrne i politicky.

Československá kultúra nestojí na mŕtvom bode. Rastie, zbavuje sa provinčnosti, sluhovskej služobnosti, prihovára sa všetkým rodákovi doma i v zahraničí, stáva sa azda svetovou. Zahraničné inštitúcie a osobnosti urobia pre nás veľa, keď budú v zasvätených štúdiách prebúdať európske povedomie, že aj my sme Európa, ako píše Milan Kundera. Bolo by azda treba viac a pohotovejšie prekladať naše knihy, výtvarné diela vystavovať. Bolo by ideálne, keby nás Európa vzala na vedomie, podobne ako Poliakov.

LUDVÍK VACULÍK

1) Popsané poměry mě stlačily ke skromnosti, jež člověku sluší, ale zároveň mě okrádají, což člověka hněvá. Oželel jsem (bez žalu, protože pomalým odvykáním) všecko to, co dělá novinářův či spisovatelův život výjimečným, vzrušujícím a jaksi voňavým: a) mít jméno a slovo k věci, b) mít přístup k informacím, na zajímavá místa a k výjimečným lidem, c) pracovat k úspěchu a cítit jeho dosažení, d) cestovat a studovat, e) odevzdat se na čas nějakému uloženému či přijatému úkolu, a pak zas třeba zmizet do klidu, ticha a neznáma.

Ponižuje mě, že se nemůžu tu doma živit tím, co umím. Vadí mi, že své záležitosti musím většinou nechávat jiným lidem, většinou přátelům, často však neznámým lidem v zahraničí, a myslím, že mě to i jaksi kazí.

Přestože píšu pro zdejšího čtenáře, čím dál víc musím počítat s tím, že odezvy i platu dostane se mi od čtenáře zahraničního. To vědomí mě pobízí k tomu, abych své psaní rozpínal přes hranice své vsi, jenže nemožnost cestovat a poznávat okolí sráží mě znovu na českou náves. Proto někdy nepoznám, kdy jsem originální a vtipný a kdy jen zajímavě blbý.

Je utrpení cítit za věci kolem sebe odpovědnost jako odpovědný člověk, ale nemít na ně žádného vlivu jako člověk bezcenný. Voliče komunistických stran v demokratických zemích upozorňuju, že toto je vůbec nejtěžší trest, jenž je čeká po vítězství.

Je pro mě často velice těžké udržet si dál zájem o lidi i věci, pěstovat si velkorysé myšlení a sbírat v sobě ochotu pomáhat někomu.

Je třeba veliké síly, za níž člověk musí být vděčný svým rodičům, vychovatelům, rodině a přátelům, aby si uchoval rozum a rozvahu, někdy dokonce jen odvahu do každého dne, když po léta se zdá, že žádná dobrá práce, tedy ani žádná dobrá kniha nemá smyslu. — Někdy však jde z toho úleva: že kniha, nebo všechny knihy, co člověk může napsat, nejsou tak důležité, jak si myslel dřív! Z knihy se nestřílí. (Rozuměj: nemá vliv na válcování silnic.)

Ale zároveň člověk ví, že dělat něco jiného než psát má ještě méně smyslu: tedy psát, ale skoro nic od toho osobně už nečekat. Četba starší české literatury, memoárů, korespondence a šťastně nahmatnutých stránek z dějin trochu pomáhá.

2) Tuto otázku skoro nejde od první oddělit. Jako „příslušník národní kulturní obce“ musím — krom bodu 1 — přemáhat strach o národní existenci, přemýšlet, má-li vůbec smysl . . . a prozatím odporovat tupé síle nebo možná lotrovskému plánu (slovo „lotrovskému“ z opatrnosti беру zpět), jež chtějí kulturu jako kolektivní vědomí a svědomí změnit jen v ozdobný ornament na fasádě moci.

Před členy „kulturních obcí“ jiných národů se stydívám za to, kdo nás reprezentuje, v čem žijeme a jak vypadáme, zvlášť když vím, že šťastnější národy ani nejsou lepší než my, jenže nespádlý do cizí kaše.

Naše národní kulturní obec žije trvale v urážce, když musí snášet zpupné šafáře, kterým maminka ani tatínek ani učitelé nevštipili úctu k práci a myšlení druhého člověka a kteří nechápou, že kultura je samostatná.

Tím nechci říct, že se náš stát v žádném smyslu nezajímá příznivě o výsledky kulturní tvorby nebo že pod jeho dozorem nevznikají žádná dobrá díla. Ale platí to, co jsem o tom řekl asi před dvaceti lety: vznikají přestože, nikoli protože!

3) Otázka má význam jen jako projev zdvořilosti: jako kdyby si „státní moc“ a „její oficiální instituce“ nějaký tíživý a kritický stav kultury uvědomovaly a chtěly jej řešit. Naopak! Tento stav je jejich dilem, vždyť si z toho právě letos dělají veliký svátek!

4) Osobně mi nejvíc chybí cestování. Obecně je náš kulturní život mrzačen i tím, že tvůrčové kultury, ale ani kulturní veřejnost nesmějí poznávat nová, experimentální, problematická, originální či elitní a vůbec výjimečná díla zahraničního (západního i východního) původu, jež chtějí vzdorovat konvenci, konzumu či komerci.

Od Evropského kulturního fóra nečekám nic. Ať se tam řekne či stane cokoli, nemůže to zapůsobit příznivě na něco tak umíněného a zároveň ustrašeného, úzkoprsého a nesamostatného, jako jsou lidé, kteří umějí jenom zakazovat, poroučet a „schvalovat“, ale sami nic nestvoří a ničemu nedopřejí volnost: písničky ani plakátu kreslenému křídou na zdi, noclehu v lese ani bytovému družstvu, potoku ani stromu.

5) K překonání „mrtvého bodu československé kultury“ nemohou nijak přispět žádné zahraniční kulturní instituce či osobnosti, pokud protistrana, s níž jednají, nebude v ústupku hledat politickou výhodu. Kultura by si brzo pomohla sama, jen kdyby ji nechali být!

*

Otázky této ankety jsou oprávněné. Připadají mi však zároveň zbytečné jak odpovědi na ně. Je to, jako kdybyste se zeptali, co může kráva dobrého udělat pro kvítka v trávě. Odpověď je prostá: přestat je žrát. Ale může to kráva? Nemůže! Proto nemá smyslu zvat ji na nějaké konference, semináře či sympózia o kvítkách. Ona tam ovšem ráda přijde, aby vypadala líp, ale co tam řekne nebo podepíše, má cenu kravince.

(Vysvětlení pro čtenáře, jenž ví, že obvykle se vyjadřuju zdrženlivě a smířlivě, a proto se teď diví. Tento tón si u mne objednala 23. dubna tr. kráva.)

JOSEF ZVĚŘINA

Kulturní poměry v ČSSR jsou skutečně tristní. Jestliže přijmeme pojem kultury podle Václava Černého — „kultura je celek všech forem lásky a umění, myšlení a jednání, které dovolují člověku být stále svobodnějším a tvořivějším, být stále víc člověkem“ — potom je naše kultura silně ochuzena o celé oblasti filozofie, teologie, ochuzena o kulturní postoje jako jsou svoboda a láska. Kvalitní většina umělců a myslitelů žije v emigraci, kvalitní menšina zde je umlčena. Kulturu řídí moc politická, administrativní a policejní na mělčiny ideologické služby. Kulturní spolupracovníci této moci jsou buď lidé podřadní, anebo — jsou-li kulturními osobnostmi — jsou podřizováni potřebám režimu.

Úděl tvůrců kultury je z hlediska osobního zajisté těžký, ale není dovoleno nad ním příliš lkát. Jsou tu ještě příjemci kultury — čtenáři, posluchači a diváci. I ti patří přece ke kulturnímu životu. A tady je myslím obraz utěšenější. Je dojemné vidět ve čtvrtek fronty před knihkupectvými — podobně jako v pátek fronty na maso. A jsou kritičtí tito neznámí nositelé kulturního života: jakmile se objeví něco hodnotného, zpráva se rozletí tajemnými cestami — a knihy, desky mizí, divadla a biografy jsou ihned plně nenucených diváků. Je sice pravda, že většinu našeho publika tvoří konzumenti subkulturního průmyslu — ale není tomu tak na celém světě? U nás — zdá se mi — není jejich procento proti dřívější větší, ba naopak procento kritiků větší a smysl pro skutečné hodnoty že roste.

Této části publika jsme všichni dlužni to nejlepší. Tvůrci kultury jsou zvýšenou měrou odpovědní za je-

jich duše. Dostávají málo, ale co dostanou, milují a z toho žijí. Proto největší pomoc zvenčí bude silně umění!

Ani naši izolaci nevidím v příliš tragických barvách. Vždyť skutečná kultura ducha, jež nás spojuje, je daleko silnější než co nás dělí nebo čím nás rozdělilo. Toto společenství ducha nelze opsat zeměpisnými hranicemi, nelze rozčtvrtit podle světových stran, nelze omezit zdmi vězení. Této pravdě jsme se naučili právě ve věznicích: byla to naše největší síla, abychom se necítili vyřazení jako mrtvé živly, vyhození na smetiště dějin, jak nám chtěli státní ozbrojenci vtlouci do hlavy. Zvláště člověku nábožensky věřícímu je toto duchovní spojení všech ušlechtilých lidí nejskutečnější skutečností.

Také odhalit smysl utrpení a zasadit se za pravé hodnoty ze vsí síly, celou myslí, celým srdcem je víc než nářky a pesimismus, zoufání a exodus. Přál bych si, aby toto vědomí bylo v kultuře daleko víc uplatňováno. Bojím se, že někteří opustili prameny živé vody, vytesali si cisterny, které vodu neudrží, a válejí se v loužích sexu, horrorů a nihilismu. To poslední zlo nazval Heidegger nejnevytlanějším hostem, k tomu druhému doporučuji pozornosti obvinění z listu Judova (v. 12b-13).

Těm, kteří tvoří skutečné, nekonformní hodnoty patří naše úcta, která je ještě umocněna, když se za ně platí tvrdá daň. Není důležité, zda autor žije venku nebo živoří zde. Tato úcta je jejich honorářem v pravém smyslu toho slova za statečnost, neúplatnost, pravdivost a lásku.

NĚKOLIK AUTORŮ

poslalo do ankety příspěvek s přáním, aby nebyla uváděna jejich jména. Redakce jim vyhověla a z jejich myšlenek pouze citujeme:

★ ★ ★

Jsem rád, že první otázka je formulována co nejosobněji. Myslím, že na ni nelze odpovědět jinak než osobně — někdo bude prožívat tuto situaci jako naprostou katastrofu a pohromu, někdo ji může přijmout i jako podnět k ještě usilovnější tvorbě. Někdo jako zotročení, jiný jako vyvázání ze všech vazeb — tedy jako osvobození. Snažím se po celých patnáct let o druhé. Spisovatel — na rozdíl od třeba filmového režiséra anebo herce — může psát (a také v dějinách více než často psal) zahrnut oficiální nepřízni, poslán do vyhnanství či zakazován.

Můžu se samozřejmě mýlit, nejsem v posuzování nestranný, ale zdá se mi, že budeme-li mít co sdělit, nejsme bez naděje v konkurenci obstát. Režim nás dostal do jisté izolace, o tom nemůže být pochyb, a izolace nesvědčí tvorbě. Ale myslím, že je v našich (mých) silách tuto izolaci překonávat, vystoupit z ní. O tom, že kulturní izolace a atomizace je na závadu tvorbě, také nemůže být pochyb — ale mám zásadu, že ze všeho je třeba se snažit získat něco kladného. Zatím co život na Západě přímo oplývá informacemi, spory a nescíslnými podněty, ve své situaci máme více klidu zabývat se všemi podněty intenzivněji, hlouběji.

Skutečnost, že jistá díla vyjít nemohou, zatímco jiná, nepochybně horší, vycházejí ve stále nových nákladech, může za jistých okolností působit oficiální kulturní politice aspoň rozpaky. Skutečnost, že ve společnosti, kde je vše nějak usměrněno, existuje rozsáhlá tvorba, která usměrněna není, působí oficiální moci přinejmenším opět rozpaky, když ne nesnáze. Chtěl bych znovu zopakovat, že pro svobodnou tvorbu by byl možná nebezpečnější stav, v němž by státní moc usilovala o nějaký modus vivendi (podle svých představ) než stav současný.

Co může učinit kulturní fórum? Nic. Anebo nic víc, než že bude čelit demagogii oficiálních představitelů, kteří obvykle operují: počtem titulů, růstem nákladů, kteří věří, že umělecká tvorba se dá vyjádřit grafy jako růst výroby ledniček anebo televizorů. Ptát se, proč i z knihoven zmizeli ti a ti autoři. Proč není vydáván Kundera stejně jako Vaculík, proč na scénách není Dürrenmatt stejně jako Beckett, proč se nevydává Böll, proč se nemohou hrát poslední Felliniho filmy atd.

Jaké konkrétní kroky dělat? Jezdit do Československa, ptát se po zakázaných spisovatelích (někteří z nich jsou na Západě dobře známi). Jít třeba na oficiální banket a ptát se, proč není přítomen ten či onen, žádat, aby byl pozván, a když je žádost odmítnuta, banket opustit. Ptát se a protestovat. Odmítat oficiální výmluvy. Psát o české situaci v zahraničí. Brát české spisovatele jako součást evropské tvorby. To znamená: překládat ji, znát ji aspoň tak, jak to odpovídá její hodnotě. Ptát se a čekat na odpovědi, které by neměly jen „folklórní“ význam. Osobnosti i instituce tedy nejvíce pomohou tím, když se pokusí naše umění co nejvíce poznat, informovat o něm a zprostředkovat jeho poznání ve svých zemích.

★ ★ ★

Podmínky, v nichž žijí z dějin literatury oficiálně vymazaní spisovatelé v Československu, nejsou, pokud vím, nijak výjimečné ani výjimečně dramatické. Spisovatel, který se omezuje na beletristickou tvorbu, mohl doposud počítat s tím, že nebude zavřený, i když jeho knížka vyjde v zahraničí, ať už v cizím jazyce nebo česky, že se represe vůči němu omezí na občasná pohovory s pracovníky Státní bezpečnosti, perzekuci rodinných příslušníků v zaměstnání nebo ve škole, odposlech telefonu, kontrolu korespondence, případně příležitostné sledování. Kulturně politickou esejistiku a publicistiku, které oponují oficiálním názorům a tvrzením, trestá československý stát v extrémních případech vězením. Tato rizika, která se ovšem mohou v každém okamžiku změnit k horšímu, musí každý brát v úvahu a musí se naučit s nimi žít.

Katastrofální poměry, v nichž žije umění v Československu, nelze však oddělovat od stavu ohrožení celé evropské kultury, na něž s úzkostí upozorňuje řada autorů žijících na Západě. Sedím tady na Moravě a myslím si ve své izolaci, že příčiny současné bídy jsou mnohem dávnější a principiálnější, než jsme ochotni si všichni dohromady připustit. Vycházím ze zkušeností příslušníka malého národa. Duch evropských tradic je a vždycky byl vůči slabým a bezmocným nemilosrdný. V rámci expandujícího křesťanství vyrostli organizátoři, politikové, intrikáni, filozofové a mecenáši oslnivého rozmachu umění, ale morálně, právě jako křesťané, selhávali od samého počátku.

Každá společnost vždycky velkým umělcům nadbíhala a pokoušela se je korumpovat, cítit morální převahu jejich pravdy — a zároveň je hluboce nenáviděla, oslavovala je a zároveň vypuzovala na okraj, živé pronásledovala a ničila, mrtvé uctívala. Stížnosti Aleksandra Solženicyna a Andreje Šiňavského na nenávist, která je pronásleduje i do emigrace, mne překvapují — děje se jim přece v dobrých evropských, tedy i ruských tradicích právě tak jako jejich předchůdcům, kdykoli po zákonu svého talentu a jedinečného poslání svého umění napsali něco, co odhalovalo skutečnou podobu člověka. Nenávist vládnoucích kruhů zemí reálného socialismu k velkému umění je očividná, represe známé a doložitelné — nenávist jinde ve světě se sice obejde bez represí, ale v možnostech je snad účinnější a pro velkou kulturu nebezpečnější. Moderní sdělovací prostředky a ostatní technika, související s reprodukcí, pilně pracují na tom, aby mezi velké, nepřijemné, kritické umění a čtenáře nebo diváka postavily zeď konzumního škváru.

Snad se můžeme utěšovat myšlenkou, že lidstvo nebude moci trvale existovat bez té obrovské vnitřní, nenáviděné sebereflexivní práce umění a kultury, a tak buďto zahyne, nebo si ji znovu objeví a novými cestami se k ní vrátí. To samozřejmě platí i o kultuře a literatuře české. Pokud jde o to, co pro její zachování můžeme udělat v rámci svých životů, nezbyvá než spoléhat se na velkorysou solidaritu lidí odpovědných a vědoucích, bez ohledu na státní hranice a politická seskupení.

★ ★ ★

Slovo k diskusi charakterizující současné české a slovenské kulturní dění se musí nutně zastavit, opět a opět, u kulturní diskontinuity, dané a umocňované několika mocenskými zlomy. Nejde totiž pouze o poslední, umocněnou fázi této diskontinuity v uplynulém patnáctiletí, ale zároveň o předstupeň starší o dvacet let. „Národ věčného začínání“ (Václav Černý) byl sice zdánlivě „uloupen Evropě“ (Milan Kundera), neodciziv se jí ve vnitřním proudění a podstatě nikdy, ale byl a dokonce stále je organizovaně olupován o vlastní kulturní bohatství, tvořené vědeckými, uměleckými a literárními generacemi, přecházejícími z počátku tohoto století do zcela nedávné současnosti, přesněji řečeno do doby před třiceti sedmi lety tak, že toto bohatství je v celistvosti a úplnosti mladým generacím nejenom zamlčované, ale prostě neznámé. Ale nejenom je neznámé, známé být nemůže a nesmí.

Je jisté, že kultura národů vložených do samého středu Evropy nese všechny rysy existenciální, jinde neznámé. U českých básníků a spisovatelů pociťuje cizinec ustavičnou úzkost o osud národa, jeho kulturu, o osud řeči, úzkost jinde nepoznanou a nepochopitelnou. Ale stačí jen pozorovat intenzitu a evropanství českého kulturního dění, jeho mnohotvárnost a extenzitu v období let 1918-1948 s podobným děním v sousedních zemích té doby, a vysvitne lépe, nač je česká a slovenská kultura právem hrdá.

Vnucená propast mezi našim kulturním dědictvím minulosti a dneškem a mezi kulturním stavem v Evropě však stále vzrůstá s přibývajícím generacemi vlnami, vyprázdňujícími od znalosti a od možnosti poznání díla minulých generací do orwellovských rozměrů. Jinými slovy: rozšiřující se diskontinuitní césure vnitřní i odtržení od kulturních souvislostí s evropským myšlením dneška se stále prohlubují.

Pro začínající tvůrčí generace, začínající opět od Camusovy nuly, neexistuje aspoň úvod do studia s názvem Česká a slovenská kultura XX. století, který by celistvým pohledem, nikoli částečným, způsobem objektivně charakterizujícím, ne hodnotícím, postihl všechny rysy této nedílné součásti Evropy ve všech představitelích.

Obávám se po zkušenostech s archívy a s knihovnami, po chronickém nedostatku informací a styku se zahraničními vědci a tvůrci, že podobné téma, zajisté záležitost vědeckého týmu, nemůže být zpracováno ve vlasti autorů žijících i těch zemřelých, zvláště mělo-li by na mysli všechna tvůrčí odvětví od filozofie a historie přes odvětví umělecká po literaturu, film a divadlo bez ohledu na hranice, jejichž existenci kultura odjakživa popírá tak, jako je popřela technika včera.

Nahrazuje-li prokázanou chudost oficiální tvorby rozkvět tvorby ineditní, mělo by evropské kulturní povědomí dát tomuto, což jeho jest. To nejmenší je právo na existenci, to jest publikační seberealizaci. Obrana kulturních hodnot, ať jsou kdekoli, ať jsou rozšiřovány strojopisy či cyklostylem, je mravní úkol evropských elit, toho neviditelného společenství duchů, jakkoli oddělených dočasnými bariérami. Je koneckonců aktem vlastní sebeobrany.

A NA ZÁVĚR

Anonymní, ale velice konkrétní:

„POPIS JEDNOHO MECHANISMU“

Jednoho podzimního rána roku . . . jsem se z novin dověděl, že politicky zdiskreditovaným autorům jako jsem já poskytnu státní instituce příležitost uveřejňovat nová díla a pobírat za to honorář.

Byl jsem překvapen. Nepovažoval jsem se za autora politicky zdiskreditovaného. Nikdy v životě jsem nebyl politicky organizován, živil jsem se jako spisovatel z povolání, ale i kdyby politické souvislosti, do nichž jsem tak nebo onak vstoupil v roce 1968 a předtím, byly sebezávažnější, byla tu slova nového generálního tajemníka strany, která vyřkl na začátku sedmdesátých let, že si každý píše posudek na sebe sám, to znamená, že rozhodující není, co kdo dělal a říkal dřív, ale jak se projevuje teď.

Byl jsem ochoten na takový konsensus přistoupit: pomlčet o tom, co se mi na rigidním systému nikdy nelíbilo, a snažit se, aby se výsledky mé práce aspoň

částečně vešly do rámce nové státní kulturní politiky.

Pokud se později ozvaly hlasy, že se nepublikující autoři vyřadili z kontextu české kultury sami, musím to odmítnout. Už od roku 1970 jsem slýchal, že se o mně na úřadech pověřených správou kulturních záležitostí mluví nevlídně. Byl jsem loajální až k sebezníčení: vzal jsem na vědomí zrušení mých zahraničních smluv a doufal, že budou dříve nebo později obnoveny.

Mechanismus toho, jak vzniká zakázaný autor, vstoupil okamžitě do vyšší fáze. Od té doby mi nikdo oficiálně nenabídl jakoukoli literární práci ani ji nikdo nepřijal k nezávaznému přečtení. Byly pouze nabídky neoficiální, mezi čtyřma očima. Spočívaly na základní podmínce: práci musí podepsat někdo jiný a mé autorství musí zůstat co nejprísněji utajeno. Protože jsem stále doufal, že jde o dočasný stav, přistoupil jsem na tu podmínku a psal pod cizím jménem. Tak byla uveřejněna řada mých textů, většina z nich byla příznivě oceněna v novinách, některé došly uznání a cen v celostátních i mezinárodních soutěžích. Jsou to texty, za něž se nestydím, a nemohu-li uvést konkrétní tituly, je to jen proto, že stále platí slib mlčení, který jsem dal těm, kdo mě zaštitili. Proč se o tom zmiňuji?

Aby bylo jasné, že zákaz mého jména nesledoval proklamovanou očistu od údajně škodlivých představ a myšlenek, nýbrž směřoval k likvidaci autorovy osoby.

Když se za pár let ukázalo, že zakazy jednotlivých autorů jsou nikoli kulturně politický výstřelek poplatný mimořádné politické situaci, nýbrž program na desetiletí, zanikly i příležitosti psát na cizí jméno. V roce 1976 už nikdo nebyl ochoten riskovat, že se spolupráce se mnou prozradí a zaštitovatel se dostane do podobného postavení, v jakém jsem byl já.

Fakt, že jsou někteří autoři zakázáni, začali kolegové, známí i přátelé, kteří sami zakázáni nejsou, brát jako něco, s čím je třeba počítat. Mé knihy byly vyřazeny ze všech veřejných knihoven, literární historikové piší stati věnované oblastem, v nichž jsem kdysi legálně působil, o mně se však nezmiňují.

V té době jsem neměl žádný doložitelný pravidelný příjem ani zaměstnání. Situace naší rodiny byla tehdy bez nadsázky zoufalá. Úředník překladatelského střediska mou ženu informoval, že ani ona ani já nesmíme za honorář překládat. Zkušenosti lidí podobného osudu, jako byl náš, potvrzovaly, že náhradní kvalifikované místo nelze najít a že jsou velké potíže i s nalezením místa nekvalifikovaného. Navíc mě začali vyšetřovat pro příživnictví, to jest že se vyhýbám poctivé práci a zdroje mé obživy jsou nekalé. Obrátil jsem se dopisem na státní agenturu, která mě kdysi zastupovala. Odpověděla obratem, že o žádné mé práce není nikde zájem. Přitom nedlouho předtím vrátila zahraničnímu plátcu honorář vzniklý na základě platné smlouvy, kterou kdysi mým jménem uzavřela. Odmítnutí honoráře odůvodnila písemným prohlášením, že autora „již nezastupuje“. Učinil jsem proto roz-

hodnutí, s nímž jsem léta váhal v marné a mylné snaze neprohloubit roztržku: předal jsem své rukopisy zahraničnímu nakladateli.

Co se dá udělat pro překlenutí tohoto stavu? Z úředních míst se mi naznačuje, že začít musím já a že jediná cesta je cesta sebekritiky. Myslím, že je to nerealistické. Zakázaný autor sice nečeká, že se mu někdo omluví, ale sám o odpuštění prosit nemůže. Tim by přistoupil na to, že existenční ohrožení, kterému byl a je i s rodinou vystaven, bylo spravedlivé a může kdykoli postihnout někoho dalšího. První krok je podle mne na představitelích a vykonavatelích státní kulturní politiky, pokud jim na řešení skutečně záleží. Měli by dát najevo — lhostejno jakou formou, třeba nevěřejně, pouhými praktickými činy — že zakazy už neplatí. Ze napříště bude o zveřejnění rozhodovat práce sama, a ne jméno toho, kdo ji předkládá. To je představitelné a uskutečnitelné. Dialog by potom dostal podobu konkrétní a pracovní, to jest odehrával by se nad předloženými texty. Jistě by se to neobešlo bez těžkostí, ale jsem přesvědčen, že by se věci začaly měnit k lepšímu.

K překonání nenormální situace české kultury jistě mohou přispět i zahraniční kulturní instituce a osobnosti jednak tím, že budou nadále na nutnost řešení účinně a věcně poukazovat, jednak a zejména tím, že pomohou zakázané české autory a jejich díla vymanit z izolace promyšlenými edičními a inscenačními počiny v zahraničí. To je dokonce základní předpoklad. Bez něho nemůže zakázaný spisovatel doufat, že fyzicky přežije a že s ním úřady jeho státu budou zacházet jako s autorem.

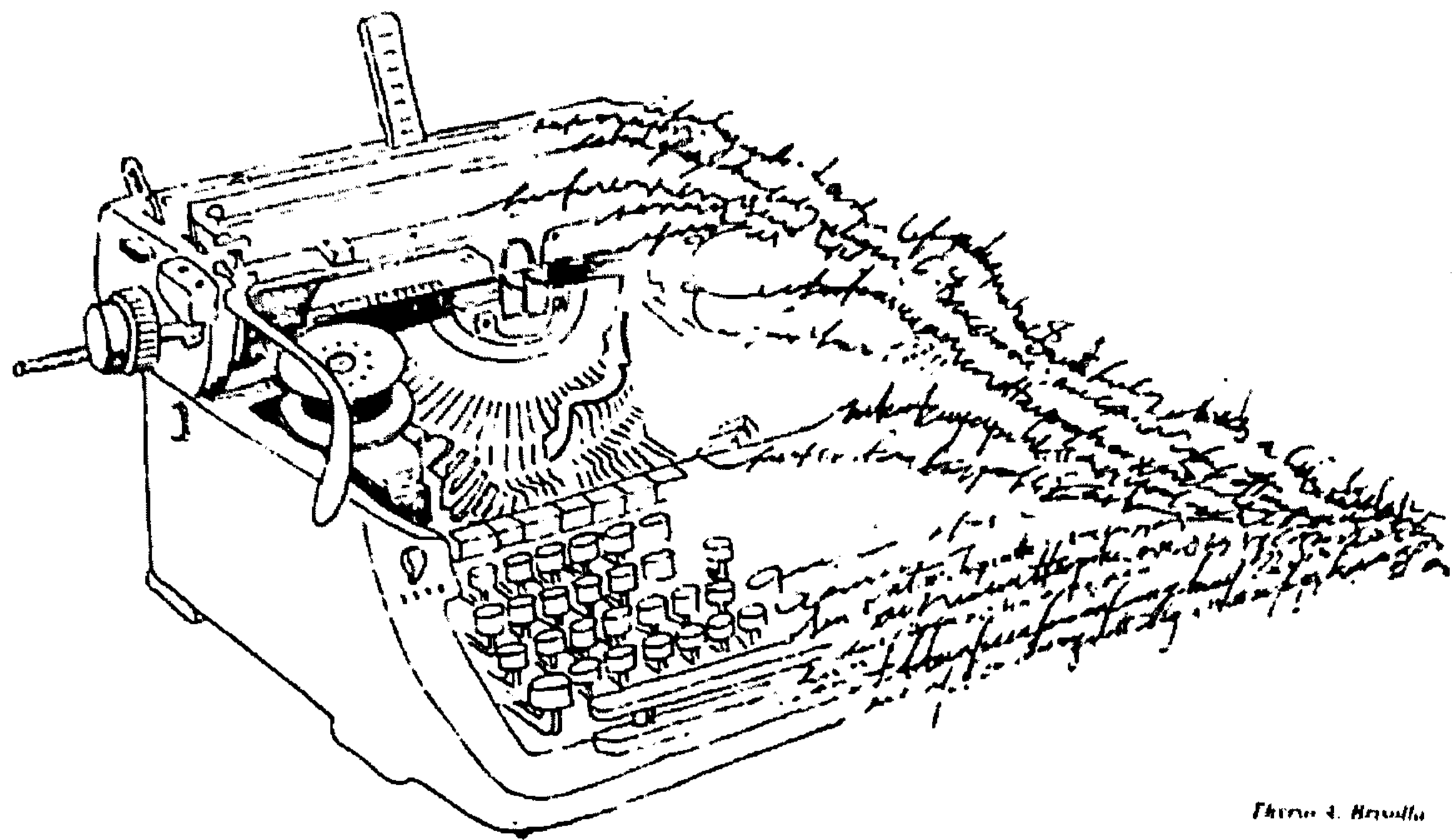

Figura 4. Bravilla

Die Zeit, Hamburg